

Kuusi merkitystä. Mistä lajienvälisessä kääntämisessä on kyse?

ELLA VIHELMAA

*Nykykielten laitos, ympäristöalan
tieteidenvälinen tohtoriohjelma DENVI
Helsingin yliopisto*

ABSTRAKTI

Jotta voisimme ihmisinä kehittää suhdettamme toislajisiin, lajienvälistä vuorovaikutusta on opittava tietoisesti reflektoidaan. Tätä varten tarvitaan tarkoitukseen soveltuvia käsitteellisiä jäsenyksiä ja malleja. Yksi mahdollinen tapa lähestyä lajienvälistä vuorovaikutusta on toiminnan tarkasteleminen kääntämisenä Kalevi Kullin ja Peeter Toropin ehdotuksen mukaisesti. Käännösparadigmassa on nähdäkseni se etu, että kääntämiseen on totuttu suhtautumaan vakavasti; kääntäjältä odotetaan perusteltuja valintoja ja lähtötekstin tuottajan ottamista huomioon omaehtoisena toimijana. Lisäksi käännösteoria on harjaantunut erilaisten rajapintojen hienovaraiseen tarkasteluun. Tätä kautta käännöstutkijan on helppo ymmärtää, miten toislajisista tehtyjä tulkintoja määräävät samaan aikaan ihmislähtöiset ja eläinlähtöiset tekijät.

Käännöstutkimuksen valtavirta on kuitenkin keskittynyt pohtimaan kielten, kulttuurien ja kansojen välisiä suhteita. Tämän vuoksi monia käännösteorioita ei ole mielekästä sellaisenaan soveltaa lajienväliseen kääntämiseen. On myös esitetty, että kääntämisen alan laajentaminen uusiin yhteyksiin saa käsitteen sisällön väljähtämään merkityksettömäksi. Monitulkintaisuutta on pyritty vähentämään ottamalla kääntämisen kriteeriksi kielellisyys tai muu ihmisviestinnän erityispiirre. Kääntämisen määrittely ihmisten erityisheidoilla sysää lajienvälisen vuorovaikutuksen prototyyppisten käännöstilanteiden varjoon ja kaventaa samalla käännösteorian kehitysmahdollisuuksia.

Vaihtoehtoinen tapa vastata käsitteelliseen epämääräisyyteen on tunnistaa kääntämisen käsitteessä lajirajat ylittäviä merkityskerrostumia. Thomas Sebeokin viestintämallin ja Charles S. Peircen fenomenologisten kategorioiden pohjalta erotankin kuusi merkitysulottuvuutta kääntämisen käsitteessä. Nämä jäsenyvät edelleen kolmeksi merkityspariksi, joista kussakin on asiakeskeinen ja vuorovaikutteinen puolensa. Interformaalisessa kääntämisessä on kyse lähtömerkin ulkoisten ominaisuuksien välittämisestä; intersubjektiiivisessä kääntämisessä sitä vastoin tulkitaan lähtömerkin tuottajan mielentilaa. Intermediaalisessa kääntämisessä lähtömerkki siirtyy viestintäkanavasta toiseen, kun taas interaktantiaalisessa kääntämisessä puhutaan lähtömerkin tuottajan puolesta tai vastataan tämän oletettuihin

intresseihin. Intersysteemisessä kääntämisessä lähtömerkkiä tulkitaan toisen merkijärjestelmän puitteissa, siinä missä intermondiaalisen kääntämisen tavoitteena on ymmärtää lähtömerkin tuottajan maailmaa. Sovellan merkitysjäsennystä esimerkiksi keskustelupalstoilta ja blogeista poimittuihin loppiteksteihin, joita tarkastelen kielellisinä käännoksinä loppien tuottamista merkeistä.

AVAINSANAT: lajienvälinen kääntäminen; semiotiikka; ekolinguistiikka; itsereflektio; ihmiset; lokit

Ajatus eläinten äänten kääntämisestä ihmiskielelle tuo monelle mieleen satukirjat, joissa toislaajiset eläimet juttelevat täyttää päätä ihmisten kanssa. Fiktiivinen esimerkki eläinten kääntäjästä on myös *Eläintohtori*-elokuvan John Dolittle, joka osaa keskustella toislaajisten kanssa.¹ Siinä missä eräät nauravat pelkälle ajatuksellekin eläinten kääntämisestä, monia mahdollisuus myös kiehtoo tosissaan. Suomeksikin on käännetty tarinoita hevoskuiskaajista (Evans 1995) ja toislaajisia ymmärtävistä autisteista (Prince-Hughes 2004/2006).² Tieteellisessä viitekehyksessä ei kuitenkaan ole tapana puhua eläinten äänten kääntämisestä, vaikka pyrittäisiin heidän tunne-elämänsä, intressiensä tai maailmankuvansa parempaan ymmärtämiseen. Kääntämisestä puhuminen kuulostaa helposti naiivilta, vaikka tutkijan vakaumuksena olisi lajienvälisen viestinnän kehittäminen.

Epäluulot perustuvat suurelta osin vanhentuneisiin käsityksiin siitä, mistä kääntämisessä on kyse. Viime vuosikymmeninä tuskin yksikään vakavasti otettava käännostudutkija on kuvitellut, että kääntäminen olisi pelkkää viestien transkoodausta kielestä toiseen. Maltillisimmatkin teoreetikot tunnustavat, että kääntämiseen liittyy monisyistä vuorovaikutusta ja arvovalintoja. Enää ei ajatella, että tietylle kielen elementille pitäisi löytää yleispätevä vastine toisesta kielestä – käännoksen toimivuus riippuu aina tarkoituksesta. Niin ollen kääntäminen on vahvasti tilannesidonnaista, ja jos vastaavuudesta halutaan puhua, kyse on pikemminkin harmaan sävyistä kuin oikeasta ja väärästä käännosvaihtoehdosta. Kuten Ubaldo Stecconi (2004, 157) huomauttaa, lähtötekstin ja käännoksen välinen vastaavuus ei ole milloinkaan nolla tai sata prosenttia vaan jokin siltä väliltä.

Kun kieltenvälistä kääntämistä koskevat harhakuvitelmat karisevat, käy helpomaksi sisällyttää kääntämisen piiriin sellaisiakin ilmiöitä, jotka eivät vastaa prototyyppi-

1 Elokuva on provosoinut kielitieteen ja kognitiotieteen professoria Stephen R. Andersonia (2004) kirjoittamaan teoksen *Doctor Dolittle's Delusion*, jossa pohditaan ihmiskielen erityislaatua suhteessa toislaajisten viestintään.

2 Toinen toislaajisten tulkintaan erikoistunut autisti on Temple Grandin, jonka eläinten tulkitsemiseen keskittävää teosta *Animals in Translation* ei kuitenkaan ole suomennettu.

pistä käsitystämme kääntämisen olemuksesta. Jo varhaiset käännosteoreetikot ovat esittäneet hyvinkin kauaskantoisia visioita siitä, mitä kaikkea olisi mahdollista tutkia kääntämisenä (ks. esim. Schleiermacher 1813/2007, 7; Benjamin 1916/1977, 147–157). Sitten Doris Bachmann-Medick (2009, 4) on ehdottanut, että tutkimuskohteen sijaan kääntäminen alettaisiin mieltää analyttiseksi kategoriaksi, joka soveltuu erityisesti rajapintojen tutkimukseen.

Vuonna 2003 Kalevi Kull ja Peeter Torop esittelivät käsitteet biokääntäminen (*biotranslation*) ja lajienvälinen kääntäminen (*interspecific translation*) antologiassa *Translation translation*, joka oli omistettu kääntämiselle sanan laajassa merkityksessä. Sitten ajatusta lajienvälisestä kääntämisestä ei ilmeisesti juurikaan ole kehitelty edelleen omaa tutkimustani lukuun ottamatta.³ Kääntämisen kentän laajentamista on myös vastustettu sillä perusteella, että laajeneminen merkitsee käsitteen merkityssällön laimenemista (ks. esim. Pratt et al. 2010, 103–104). On vaadittu, että kääntämisestä puhuttaisiin vain perinteisissä – ihmiskeskeisissä ja logosentrisissä – yhteyksissä; kielen ulkopuolelle kurkottavia sovelluksia on väitetty intuition vastaisiksi tai metaforisiksi (ks. esim. Shuttleworth ja Cowie 1997, 86).

Kuinka kääntämisen merkityskenttää sitten voitaisiin laajentaa ilman, että perinteisemmän käännosparadigman kannattajat tuntevat olonsa turvattomiksi? Miten vältymme sekaannuksilta, jos suden eleiden tulkitseminen asetetaan saman otsikon alle kuin romaanin suomentaminen? Nykyisellään kääntämisen käsitettä paisuttavat monenlaiset yhteismitattomat merkitykset riippumatta siitä, rajataanko käsitteen ala kieltenvälisiin ilmiöihin vai ei. Omana ratkaisunani on jakaa kääntämisen yleiskäsite useampaan alakäsitteeseen, jotka ovat sovellettavissa niin kieltenväliseen kääntämiseen kuin totutusta poikkeaviinkin ilmiöihin.

Käsillä olevassa artikkelissa esittelen kevytversion kehittämästäni merkitysjäsenyyksestä ja sovellan sitä esimerkinomaisesti kirjalliseen aineistoon.⁴ Aineisto käsitteää joukon kirjoituksia, joiden yhtenä lähtötekstinä voi pitää lokkien eli *Larinae*-heimon lintujen tuottamia merkkejä. Lähtötekstin valintaa puoltaa kiitollisuus upeita lintuja kohtaan, jotka tuovat kotikaupunkini kesäkauteen villin sävähdysten. Samaan aikaan

3 Poikkeuksena mainittakoon pari tutkimusta, joista toinen ilmestyi jo ennen Kullin ja Toropin artikkeleita. Reuven Tsur (2001) tarkastelee onomatopoeettisten sanojen syntyä intersemioottisena kääntämisenä käyttäen esimerkkinä sanaa ”käki” (*cuckoo*). Daryl R. Hague (2007) puolestaan analysoi kääntäjän näkymättömyyttä lastenkirjoissa, joiden kertoja raportoi puhuvien eläinten puhetta.

4 Lajienvälinen kääntäminen tarkoittaa määritelmällisesti paitsi eläinlajien myös muihin taksonisiin kuntiin kuuluvien lajien välistä semioottista vuorovaikutusta. Seuraavassa keskityn kuitenkin ihmisten ja toislaajisten eläinten väliseen käännostoimintaan.

lokkit herättävät monissa lajitovereissani suhteetonta raivoa tai kauhua, mikä luo tarpeen lokkisuhteen terapeuttiseen reflektointiin. Sama koskee monia muitakin riesaksi koettuja lajeja, mutta vaikkapa hanhipuhe tarjoaisi tutkijalle melko yksipuolisen aineiston, sillä se näyttää keskittyvän pitkälti lintujen ulosteisiin.

Tarkastelemanani tekstit on poimittu suomenkielisistä blogeista ja verkkokeskusteluista tarkoituksena löytää mahdollisimman laaja kirjo kiinnostavia tulkintoja.⁵ Julkaistessaan tekstinsä kirjoittajat eivät ole tarkoittaneet niitä lokkimerkkien käännöksiksi, mutta mielestäni tämä on yksi relevantti tapa tarkastella aineistoa. Koska lokit eivät voi osallistua kirjalliseen keskusteluun, ihmiset puhuvat heidän puolestaan ja heitä vastaan tulkitsemalla havaintojaan (ks. O'Neill 2006, 266). Näin syntyvät käännökset muokkaavat osaltaan lukijoiden lokkisuhdetta. Osa kääntäjistä saattaisi tuomita verkkojulkaisunsa luvattoman siteeraamisen ja alistamisen käännöskritiikille. Minusta on kuitenkin tärkeää kirjoittaa paitsi lokkien äänistä myös lokkien ääniä koskevista kirjoituksista riippumatta siitä, hyväksyykö kääntäjä tulkintatapojensa problematisoimisen. Olen tutkinut myös tieto- ja kaunokirjallisuuden lintuaineistoja, mutta niiden kautta on mahdollista päästä käsiksi siihen lokkihysteriaan, joka kerta toisensa jälkeen hämmentää minua Helsingin rannoilla retkeillessäni.

Kääntämisen kentän jäsentyminen

Kääntämisen merkitystä eriteltäessä on usein päädytty luokituksiin, jotka perustuvat käännettävään tekstityyppiin tai käänntötapaan, -metodiin tai -strategiaan. Näitä luokitusperusteita on mahdollista soveltaa myös lajienväliseen kääntämiseen. Jos Charles Hartshornen (1973/1992) tapaan erotamme toisistaan vaikkapa laulumaiset ja puheenomaiset lintuäänit, saamme kaksi lähtötekstityyppiä, jotka voidaan edelleen jakaa useampaan alaryhmään. Näiden tulkitsemista esimerkiksi ihmiskielen puitteissa voitaisiin pitää erillisinä käänntöstyyppeinä. Käänntöstrategioista esimerkiksi kotouttavan ja vieraannuttavan kääntämisen vastakkainasettelu soveltuu mainiosti myös lajienväliseen yhteyteen.

Lähtökohtaisesti useimmat luokitukset on suunniteltu kieltenvälisen kääntämisen tarpeisiin. Toisinaan erotetaan omaksi käänntöstyypikseen intersemioottinen kääntäminen, jossa on mukana muitakin kuin kielellisiä merkkejä – esimerkiksi musiik-

5 Keräsin aineiston huhtikuussa 2014 hakukone Googlen avulla käyttämällä osin tunnevaltaisiakin fraasihakuja, kuten ”vihaan lokkeja” ja ”rakastan lokkeja”. Aineiston tekstejä yhdistää lokkien kääntäminen; kääntäjät edustavat kaikesta päätellen eri ikäryhmiä ja yhteisöjä, mutta en pyri näytteen sosiologiseen kontekstualisointiin vaan zookriittiseen luentaan.

kia, tanssia, elokuvaa tai maalausta (ks. Jakobson 1959/1966, 238). Intersemioottisen kääntämisen mieltäminen erilliseksi kääntämisen lajiksi kuitenkin marginalisoi ei-kielelliset merkit kääntämisen rajamaille. Sen sisällyttäminen käännosteoriaan oli Roman Jakobsonilta käänteentekevä teko, mutta hän piti kieltenvälistä kääntämistä kääntämisen perusmuotona, *translation proper*, ja otaksui intersemioottisenkin kääntämisen perustuvan kielelliseen lähtötekstiin (Jakobson 1959/1966, 233).

Toislaajisten käyttämien merkkien kääntäminen näyttäytyy yhä erityistapauksena, jolla ei ole kiinteää yhteyttä kääntämiseen ”sanan varsinaisessa merkityksessä” saati kieltenvälistä kääntämistä koskeviin teorioihin. Käsitteistön puuttuessa lajienvälisen kääntämisen ilmiötä on liki mahdoton nostaa tietoiseen tarkasteluun. Ajatus kieltenvälisestä kääntämisestä ainoana varsinaisena kääntämisen lajina on kuitenkin perusteeton, jos *semiosis* ymmärretään kaikkea elämää luonnehtivaksi merkkitoiminnaksi (ks. esim. Sebeok 1986) ja kääntämistä tarkastellaan biosemiosfäärin kokonaisuuden valossa (ks. Ponzio 2003, 14; Petrilli 2003a, 17).⁶ Biosemioottisessa katsannossa valtaosa kaikesta kääntämisestä on kielestä riippumatonta. Jopa kieltenväliseen kääntämiseen kuuluu aina ei-kielellisiä vaiheita (Petrilli 2003b, 41, 50).

Ei-kielellisten merkkien sisällyttäminen käännostoiminnan piiriin asettaa käännoستutkimuksessa käytetyt käsitteistöt koetukselle, mikä voisi osaltaan edistää alan kehittymistä ja ihmisten keskinäisenkin vuorovaikutuksen intersemioottisen luonteen huomioon ottamista. Oma jäsenykseni tuo esille erityisesti lajienvälistä ja ihmislajin sisäistä kääntämistä yhdistäviä tekijöitä, joskin tässä artikkelissa sovellan sitä yksinomaan ihmisten tapoihin tulkita toislaajisia eläimiä ja minimoin viittaukset käännoستutkimukseen.

Jäsenykseni pohjapiirustuksen hahmottamiseksi on hyvä tuntee biosemiootikko Thomas Sebeokin (1972, 14) viestintämalli. Mallissa on mukana kuusi osatekijää; näistä lähde, kohde ja tarkoite on Sebeokin mukaan poimittu Karl Bühlerin (1934) klassisesta viestintämallista, kun taas kanava, viesti ja koodi pohjautuvat informaatio-teoriaan. Yhdistelmä vastaa Jakobsonin (1960) tunnettua jäsennystä viestinnän osatekijöistä, mutta Sebeok esittää osatekijät Morleyn kolmion muodossa. Nähdäkseni kääntäminen voi koskettaa mitä hyvänsä näistä kuudesta osatekijästä ja merkitä eri asioita valitusta painotuksesta riippuen. Ajatus kääntämisen käsitteen kuudesta semanttisesta ulottuvuudesta tavoittaa ainakin osan niistä merkityksistä, joita käsite saa kieltenvälisestä kääntämisestä puhuttaessa. Samat merkitykset voidaan tunnistaa lajienvälisessä

⁶ Semiosfäärin käsitteen keksi kulttuurisemiootikko Juri Lotman (1984/2005), ja myöhemmät semiootikot, kuten Augusto Ponzio (2003, 14) ja Susan Petrilli (2003a), ovat risteyttäneet sen elonkehään viittaavan biosfäärin käsitteen kanssa.

kääntämisessä, ja siten jäsenitys estää kääntämisen käsitettä väljähtämstä merkityksettömäksi, kun sen piiriin sisällytetään ainakin päällisin puolin totutusta poikkeavia ilmiöitä.

Ehdotukseni on, että viestiin viestin vuoksi keskittyvää kääntämistä kutsuttaisiin *interformaaliseksi* kääntämiseksi.⁷ Viestintäkanavien välillä liikkumista nimitettäisiin *intermediaaliseksi* kääntämiseksi ja koodista toiseen siirtymistä *intersysteemiseksi* kääntämiseksi. *Intersubjektiiivisesta* kääntämisestä voitaisiin puhua, kun tulkitaan lähteen eli viestin lähettäjän tunnetilaa. Jos huomio taas kohdistuu kohteeseen eli vastaanottajaan mahdollisena toimijana, olisi kyse *interaktantiaalisesta* kääntämisestä.⁸ Jos pyrkimyksenä sitä vastoin on ymmärtää tarkoituksia toisen näkökulmasta, lähestymistavasta sopisi käyttää sanaa *intermondiaalinen* kääntäminen. Tällöin lähtökohtana on fenomenologinen maailma eli ajatus siitä, että todellisuus ilmenee eri kokijoille eri tavoin.⁹

Kuusi merkitystä kysymyksinä

Kääntämisen kuutta merkitystä voidaan pitää tulkinnallisina kehyksinä, jotka asettavat lähtötekstille erilaisia kysymyksiä. Merkitysulottuvuudet toteutuvat kahdella eri tasolla: yhtäältä *kääntäjä* voi korostaa lähestymistavassaan tietyn tyyppisiä kysymyksiä, ja toisaalta *käännöstutkija* keskittyy tarkastelussaan tiettyihin ulottuvuuksiin. Konkreettisissa käännöksissä merkitysulottuvuudet punoutuvat yhteen, mutta niiden havainnollistamiseksi voimme kuvitella kunkin lähestymistavan prototyyppisen henkilöitymän ja miettiä, miten hän lähestyisi toislaajista eläintä.

Puhdas *interformalisti* kysyisi: Miltä tämä eläinmerkki näyttää, kuulostaa, tuoksuu, maistuu ja tuntuu? Miten voisin jäljitellä tätä eläintä? Esimerkiksi interformalistista sopisi tanssija, jonka liikkeissä toistuvat toislaajisen eläimen elikkeet. *Intermedialisti* pohdisi: Millainen viestintäyhteys tarvitaan näiden merkkien välittämiseksi edelleen? Miten viestiä voisi levittää muihin kanaviin? Esimerkkinä voidaan ajatella luontokuvaajaa, joka videoi majavaperheen elämää televisiolähetystä varten. Intersystemaattikko koettaisi

7 Formaalisuus viittaa tässä viestin muotoon venäläisten formalistien tarkoittamassa mielessä; sitä ei pidä sekoittaa formaaliseen ajatteluun loogisena abstraktiona.

8 Vastaavasti Jakobsonin (1960) viestintäteoriassa ekspressiivinen funktio nostaa avainasemaan viestin lähettäjän, kun taas konatiivinen funktio suuntautuu vastaanottajaan.

9 Maurice Merleau-Ponty (1945, 409–410) viittaa käsitteellä *intermonde*, ”välimaailma”, konstruktion, jossa minä antaa sijaa niin toiselle kuin itselleenkin. Näin laajasti ymmärrettyinä käsite kytkeytyisi paitsi kääntämisen intermondiaaliseen myös intersubjektiiiviseen ja interaktantiaaliseen ulottuvuuteen.

selvittää: Mihin koodiin tämä viesti kuuluu? Millaisessa suhteessa lähtökoodi on tulo-koodiin? Tämän tyyppiseen tehtävään joutuisi tarttumaan etologi, jonka olisi kirjoitettava raportti viestinnästä gorillayhteisössä.

*Intersubjektivist*i pyrkisi ymmärtämään: Kuka on lähettänyt tämän viestin? Miten hänen sisäistä tilaansa voisi tulkita? Esimerkkinä toimikoon eläinlääkäri, joka koettaa arvioida, onko lemmikki lopetettava mahdollisten kipujensa vuoksi. *Interaktantialistin* mielenkiinto kohdistuisi seuraavanlaisiin kysymyksiin: Miten merkkien vastaanottajaan pyritään vaikuttamaan? Miten puhua toisen puolesta? Esimerkiksi kävisi hyvinvointitutkimuksen tuloksia soveltava eläinoikeusaktivisti, joka tulkitsee tuotantoeläimen intressejä. *Intermondialistin* tehtävänä olisi miettiä: Missä yhteydessä viestintä tapahtuu? Mikä auttaisi ymmärtämään anatomialtaan ja aistimiltaan ihmisestä poikkeavan olenon perspektiiviä? Esimerkiksi luontuu romaanikirjailija, joka koettaa kirjoittaa teoksen karhun (näkö)kulmasta.

Kääntämistä tapahtuu kaikissa arkisissa vuorovaikutustilanteissa, vaikka kieltenvälinen käännotutkimus on keskittynyt ammattikäntämisen tarkasteluun. Lajienvälisen kääntäjän ammattia ei silti ole olemassa, joskin monessa maassa toimii luontotulkkeja, joiden tehtävä kytkeytyy ympäristökasvatukseen. Lajienvälinen kääntäminen on niitä asioita, joihin on helppo saada tuntumaa riippumatta työstä, harrastuksista ja asuinpaikasta. Useimmat ihmiset pystyvät luultavasti muistamaan tilanteita, joissa ovat jäljitelleet toislajista eläintä, välittäneet eteenpäin eläimen merkkejä, miettineet eläimen attribuuttien merkkiluonnetta, tulkinneet eläimen tunteita, intressejä tai ajatuksia. Kääntäjäksi identifioituminen voisi virittää toislajisten tulkitsijan uudelleenlaiseen valpauteen ja tunnollisuuteen. Lisäksi moniin ammatteihin ja asiantuntijatehtäviin liittyy lajienvälistä kääntämistä, vaikka ammattilaisetkaan eivät aina tiedosta rooliaan eläinten tulkitsijoina.

Myöskään lajienvälisen kääntämisen tutkiminen ei rajoitu akateemisiin erikoistilanteisiin. Tutkijoina toimivat kaikki, jotka reflektoivat omaa vuorovaikutustaan toislajisten kanssa tai pohtivat esimerkiksi kulttuurisia tulkintoja toisista eläimistä. Tässä artikkelissa esitelty käsitteistö voi osaltaan auttaa lajienvälisen kääntämisen tietoista reflektointia ja toiminnan kehittämistä. Andrew Chesterman on esittänyt, että opiskeltuaan käännotteorioita kääntäjä soveltaa oppimiaan käsitteellisiä työkaluja tiedostamattomasti myöhempään työhönsä (Chesterman ja Wagner 2002, 8). Lajienvälisen teorian tarkoituksena ei ole, että ihmiset jatkuvasti syöttäisivät metatason terminologiaa itsensä ja toislajisten väliin. Käsitteistöä kannattaa soveltaa silloin, kun se auttaa saamaan paremman otteen arkisesta todellisuudesta tai ratkaisemaan ongelmatilanteita.

Kuusi merkitystä käsitteellisenä kokonaisuutena

Edellä kuusi merkitystä esiteltiin eräänlaisena käsiteluettelona, mutta ne jäsenyvät varsin luontevasti myös semioottiseksi kokonaisuudeksi. Avuksi tarvitaan tällöin joku-
nen metatason käsite. Kun valitsemani muuttujat risteytetään, saadaan seuraavanlai-
nen taulukko:

*Taulukko 1. Kääntämisen kuusi merkitystä jäsennettyinä yhtäältä Charles S. Peircen semi-
oottisten kategorioiden, toisaalta käänössemiosiksen persoonattoman ja interpersoonalli-
sen puolen perusteella.*

	Persoonaton puoli	Interpersoonallinen puoli
Ensiys	interformaalinen kääntäminen	intersubjektiiivinen kääntäminen
Toiseus	intermediaalinen kääntäminen	interaktantiaalinen kääntäminen
Kolmannuus	intersysteeminen kääntäminen	intermondiaalinen kääntäminen

Jäsenen kääntämisen merkityskenttää yhtäältä sillä perusteella, kohdistuuko mielen-
kiinto tietystä lähestymistavassa ensisijaisesti ”ihmisiin” vai ”asioihin”. Toisin sanoen
kääntämisessä voidaan nähdä *interpersoonallinen* ja *persoonaton* puoli. Interpersoo-
nallisella puolella kääntäminen mielletään vuorovaikutukseksi, jonka tavoitteena on
ymmärtää toista ja puhua tämän puolesta. Persoonallisiksi olennoiksi luokittelen paitsi
ihmiset myös toislajiset, joilla saattaa olla tunteita, intressejä tai esimerkiksi näkö-, kuu-
lo-, haju-, maku- tai tuntokulmia maailmaan; lisäksi persoonallisuutta voi projisoida jopa
elottomiin luontokappaleisiin. Yksilöiden ohessa kysymys on kollektiivisten subjektien
ja sosiaalisten ryhmien välisestä kanssakäymisestä.

Persoonattomassa tarkastelussa lähdetään liikkeelle viestintätilanteeseen liit-
tyivistä anonyymeista tekijöistä. Näitä tekijöitä ovat viesti itsessään, kanava ja koodi,
jotka Sebeokin viestintämallissa pohjautuvat informaatioteoriaan. Siinä missä infor-
maatioteoria pureutuu viestinnän matemaattis-tekniseen puoleen, interpersoonalliset
tekijät juontavat juurensa Bühlerin psykologisesti orientoituneeseen teoriaan. Tässä
yhteydessä persoonattomuus ei siis viittaa niin sanotun omaperäisyyden puutteeseen
vaan kieliopilliseen persoonattomuuteen; yllättävät muotoilut ja merkkiyhdistelmät so-
pivat hyvin yhteen informaatioteoreettisen lähestymistavan kanssa, ja usein persoonat-
ton merkitys rakentuu juuri niistä.

On huomattava, että persoonattomuudessa ja interpersoonallisuudessa ei ole

kyse luokittelusta vaan erilaisista tarkastelutavoista ja painopisteistä. Vaikka tiettyä merkkiä tarkasteltaisiin toisen merkin persoonattomana käännöksenä, se on luultavasti syntynyt persoonallisen toiminnan tuloksena ja johtaa persoonallisiin seurauksiin. Siksi persoonattoman tarkastelun voi yleensä kontekstualisoida interpersoonalliseen viitekehukseen. Olennaista on se, kiinnittääkö kääntäjä tai käännöstutkija tulkinnessaan huomiota ensisijaisesti viestien välittymiseen itsessään vai viestinnän osapuoliin psykososiaalisina olentoina. Kaksi puolta voidaan erottaa toisistaan käsitteellisesti, vaikka käytännössä suurin osa toislajisten eläinten merkeistä tehdyistä käännöksistä yhdistelee persoonatonta ja interpersoonallista lähestymistapaa.

Toisaalta jaan lajienvälisen kääntämisen merkitykset kolmeen ryhmään sillä perusteella, mitä filosofi Charles S. Peircen semioottista kategoriaa merkityksen ydinolemus mielestäni edustaa. Peirceläisen fenomenologian eli faneroskopian (*phaneroscopy*) kulmakivenä on ajatus siitä, että asiat voivat ilmetä tarkastelijalle kolmessa eri muodossa: yhtäältä ominaisuuksina, toisaalta tapahtumina ja kolmanneksi säännönmukaisuuksina (ks. esim. CP I.23–25, 284–353). Näille Peirce antoi nimet ensiys (*Firstness*), toiseus (*Secondness*) ja kolmannuus (*Thirdness*).

Firstness-mielessä kääntämisessä on kyse ensisijaisesti ominaisuuksista ja niiden muunnelmista. Interformaalisessa kääntämisessä välitetään lähtötekstin aistittavia ominaisuuksia, kun taas intersubjektiivisessä kääntämisessä tärkeintä on lähtötekstin lähettäjän tunnetila. *Secondness*-kategorian valossa korostuu tosiasiallisten yhteyksien muodostuminen käännöstekojen myötä. Persoonattomasta näkökulmasta viestin tekniistä siirtymistä voidaan tarkastella intermediaalisena kääntämisenä; ilmeisen interpersoonallinen ilmiö sitä vastoin on vaikuttaminen vastaanottajaan eli interaktantiaalinen kääntäminen. *Thirdnessin* käsite johdattaa pohtimaan, miten laajemmat järjestelmät liittyvät yhteen kääntämisen myötä. Persoonattomassa katsannossa olennaisia ovat merkkijärjestelmien väliset kytkökset, joita intersysteeminen kääntäminen synnyttää. Interpersoonallisella puolella mielenkiinto kohdistuu elämysmaailmojen tulkitsemiseen eli intermondiaaliseen kääntämiseen.

Peircen kategoriat jäsentävät mielestäni varsin luontevasti kääntämisen merkitysulottuvuuksia. On kuitenkin tärkeää huomata, että todellisuudessa kategoriat ilmenevät aina useammalla tasolla, sisäkkäin ja limittäisesti. Ensiyden piiriin sijoittuvasta ilmiöstä voidaan edelleen erottaa kaikki kolme ulottuvuutta, minkä lisäksi ensiys määritelmällisesti sisältyy toiseuteen ja tämä kolmannuuteen (ks. esim. CP I.293).

Merkitysten epistemologinen luonne

Päätökseni erottaa toisistaan kääntämisen kuusi merkitystä on tulosta kymmenisen vuotta jatkuneesta kokeilusta, jossa olen kehittänyt erilaisia tapoja mallintaa lajienvälistä kääntämistä ja tarkastella kirjallisia eläintekstejä kääntämisen näkökulmasta. Olen lukenut varsinkin lintuaiheista kansanperinnettä, runoja, näytelmiä, romaaneja, novelleja, esseitä, retkikuvauksia ja asiatekstejä ja miettinyt, millainen käsitteistö ohjaisi huomiota aineiston mielenkiintoisimpiin ilmiöihin. En kuitenkaan väitä, että edellä esittelemäni merkitykset heijastaisivat mutkattomasti lajienvälisen vuorovaikutuksen luonnetta. Missään nimessä en kuvittele, että lajienväliset käännökset jakautuisivat kuuteen luonnolliseen luokkaan, joiden nimiksi olen antanut interformaalinen, -mediaalinen, -systeminen, -subjektiivinen, -aktantiaalinen ja -mondiaalinen käänнос.

Suhteeni käsitteisiin on peripragmaattinen lähtien kääntämisestä yleisterminä. Kääntäminen on mahdollista konstruoida yksinomaan kieltenväliseksi ilmiöksi, mutta omia tarkoituksiani palvelevat paremmin laajat määritelmät. Kun ikkunat avataan esimerkiksi lajienväliselle kääntämiselle, saadaan ensiksikin uusi näkökulma lajienväliseen vuorovaikutukseen, jota pidän eräänä nyky-yhteiskunnan avainkysymyksistä. Käännosparadigman etuna on representoidun objektin vaihtuminen omaehtoiseen toimijaan, jonka tuottamia merkkejä pyritään yleensä käsittelemään hienovaraisesti. Lisäksi so-pii olettaa, että kielellisten tekstien parissa toimivat ammattikäntäjät kiinnittäisivät enemmän huomiota eläinten esittämiseen käännoksissään, jos lajienvälinen kääntäminen sisällytettäisiin osaksi kääntämisen määritelmää. Tällä voisi olla omat yhteiskunnalliset seurauksensa ottaen huomioon, että maailmassa toimii erään arvion mukaan 333 000 käännosalan ammattilaista (Pym et al. 2012, 139).

Kuuden merkityksen erottamista toisistaan puolustan sillä, että täsmällisyys auttaa välttämään käsitteellisiä sekaannuksia käännotieteellisessä keskustelussa. Tällöin kääntämisen kentän laajentaminen uusiin yhteyksiin lienee helpommin hyväksyttävissä. Käsitteitä tarvitaan myös luontosuhteen kehittämiseen, sillä ne auttavat tiedostamaan erilaisia tapoja lähestyä toislajisia eläimiä ja ruokkivat siten itsetutkiskelua. Käsitteellisten työkalujen ansiosta omat tulkintamahdollisuudet avartuvat; lisäksi kulttuurin tyrkyttämien tulkintatapojen problematisointi helpottuu. Jäsennys toimii myös informaatioarkkitehtonisena mallina, jonka kautta on mahdollista jäsentää etologista tai eläinsuhdetutkimusta. Kuusi merkitystä ovat eräänlaisia käsitteellisiä magneetteja, jotka auttavat hahmottamaan vuorovaikutuksen eri puolia ja suuntaamaan kysymyksiä.

Merkitysten suhteellisuus

Kuten edellä on käynyt ilmi, kääntämisen kuutta merkitystä voi pitää yhtäältä lajienvälisen kääntämisen ulottuvuuksina, toisaalta käännostutkimuksen lähestymistapoina. Käsitteiden suhteellisuuden ymmärtämiseksi lajienvälinen kääntäminen kannattaa mieltää prosessiksi. Kuvitellaan suomalainen kanala, jossa paljon lintuja on pakattu pienen tilaan. Kanat nokkivat toisiaan enemmän kuin heille olisi hyväksi kääntäen endokriinisen stressitilanteensa liike-energiaksi.¹⁰ Painopiste siirtyy intermediaalisesta kanavoinnista kohti interaktantiaalisuutta, jos eläinoikeusaktivisti kirjoittaa lehtijutun kanojen käyttäytymisestä ja kannustaa lukijaa toimimaan lintujen puolesta. Satunnainen lukija saattaa vuorostaan lähestyä kanojen intressejä koskevaa tekstiä intersubjektiivisena käännöksenä eläytyen kanojen kärsimykseen ja päivitellen sitä itsekseen. Intermondiaalisen kääntämisen tutkija puolestaan voisi poimia kanojen puolestapuhujan kirjoituksesta relevantit kohdat kanoille attribuoituja kognitiivisia käsityksiä koskevaan tutkimukseensa.

Tulkinnallisina viitekehyksinä kääntämisen kuutta merkitystä voidaan soveltaa mihin hyvänsä käännosprosessin vaiheeseen. Lähtötekstin tuottaja(t), kääntäjä(t) ja käännostutkija(t) vaikuttavat kukin osaltaan siihen, mikä merkitys nousee hallitsevaksi. Lähtöteksti määrittää jossain määrin tulevia tulkintoja, mutta synteettisten prosessien kautta painopiste voi siirtyä hyvinkin kauas lähtötekstin tarjoamista lähtökohdista. Käännostutkijalla on niin ikään useita mielekkäitä mahdollisuuksia samankin lajienvälisen käännöksen tulkitsemiseen. Usein lienee paikallaan tarkastella rinnakkain esimerkiksi persoonattoman kääntämisen eri ulottuvuuksia. Jos joku vaikkapa transkriboi viherpeipon äänen, kyse on yhtäältä lähtötekstin foneettisen muodon rekonstruktioista (interformaalisuus), toisaalta siirtymästä äänestä kirjoitukseen (intermediaalisuus), kolmanneksi linnun äänen sisällyttämisestä ihmisen merkkijärjestelmiin (intersysteemisyyttä). Merkitykset kietoutuvat toisiinsa, mutta analyysitilanteessa niiden erottaminen voi olla perusteltua.

Interpersoonallisia ilmiöitä ei voi suoranaisesti havaita senkään vertaa kuin persoonattomia tekijöitä, vaan niiden tarkastelussa korostuu päättelyn ja usein introspektionkin merkitys. Tulkintojen kielellistäminen voi olla haasteellista, jos pyritään korostamaan toisen vierassieluisuutta. Kuten Christopher S. Evans ja Peter Marler selittävät (1995, viitattu artikkelissa Salwiczek ja Wickler 2004, 174), linnuilla on erilaisia huutoja, joilla he varoittavat toisiaan maapedoista ja ilmapedoista. On kuitenkin vaikea selvittää,

¹⁰ Käännosparadigmaa voi soveltaa eri systeemitasoilla. Biosemioottisella tasolla liikkuvat Kull ja Torop (2003), yksilöllisen ilmaisemisen tasolla vaikkapa Chellappan (1988, 159).

merkitseekö tietty huuto petoeläintä, vaaratilannetta vai kehotusta toimintaan. Tulokinnasta riippuen sama huuto voitaisiin kääntää suomen kielelle esimerkiksi ”petolintu ilmassa”, ”vaara ylhäältä käsin” tai ”kiiruhtakaa pensaan alle” (Evans ja Marler 1995, viitattu artikkelissa Salwiczek ja Wickler 2004, 174). Ensimmäisessä vaihtoehdossa korostuu kääntämisen intermondiaalinen ulottuvuus, joka toisessa vaihtoehdossa saa intersubjektiivisiä sävyjä. Kolmas vaihtoehto on ilmeisen interaktantiaalinen.

Eläinten käyttäytymistä tulkitsevat etologiset käsitteetkin ovat usein monitulkintaisia. Jos puhutaan vangitun tilitin *muuttolevottomuudesta*, mieleen tulee linnun ahdistunut tunnetila mutta myös pyrkimys lähteä liikkeelle; mahdollisesti kyse on myös linnun muuttoreittiä koskevista ajatuksista. *Reviirikäyttäytymisessä* valppaaseen mielialaan kytkeytyy halu puolustaa tiettyä aluetta ja viittaus tuohon alueeseen. Lajienvälisen kääntämisen kuusi merkitystä eivät näin ollen vastaa yksittäisiä käännöstapahtumia, mutta niiden avulla on mahdollista tavoittaa moniulotteisen prosessin eri puolia. Kokonaisuus hahmottuu vaihtelemalla näkökulmia ja käyttämällä merkitysjäsennystä eräänlaisena muistilistana osatekijöistä, jotka on syytä ottaa huomioon kokonaisvaltaisessa tarkastelussa.

Kjaa-kjaa-kjak, kjak, kjak, kja! Interformaalinen kääntäminen

Interformaalisessa kääntämisessä olennaista on lähtötekstin havaittavien ominaisuuksien kertautuminen ja muuntuminen käänöksessä. Kääntäjinä toimivat paitsi ihmiset myös toislajiset, jotka jäljittelevät muiden eläinten tuottamia merkkejä. Jäljittely voi johtaa mallioppimiseen tai oman merkkirepertuaarin laajenemiseen; lisäksi kehonkielen jäljittely on yhteydessä empatian kehitykseen (ks. esim. Decety ja Meltzoff 2011). Lienee luontevinta puhua lajienvälisestä kääntämisestä, jos lähtötekstinä on toislajisen teko tai käyttäytymismalli, kuten ääni tai liike. Interformaalisuuden käsitettä voisi kuitenkin soveltaa myös tahattomien ominaisuuksien jäljittelyyn – ihmisethän matkivat artefakteissaan kaikkea mahdollista myskin tuoksusta lumileopardin turkkiin.

Interformaalisen käänösanalyysin kannalta ehkä merkittävimpiä kieltenvälisen käänöstudkimuksen saavutuksia ovat kannanotot lähtötekstin ”kirjaimen”, ”ruumiin”, ”merkitsijän” tai ”aineen” merkityksestä. Friedrich Schleiermacherista (1813/2007) sai alkunsa suuntaus, jonka piirissä kunnioitetaan mahdollisuuksien mukaan lähtötekstin tyyllillistä vierautta helpon luettavuuden kustannuksella (ks. esim. Berman 1999). Lajienvälisessä kääntämisessä tähän voidaan pyrkiä esimerkiksi ikonisilla käänöstekniik-

koilla.¹¹ Eräs mahdollinen väline käännösten ikonisuuden analysointiin on Peircen (EP 2, 274, CP II.277) jaottelu, jonka mukaan ikoninen merkki voi olla kuva, diagrammi tai metafora. Kuva heijastaa kohteensa ominaisuuksia, diagrammi kohteen osien välisiä suhteita, kun taas metafora rinnastaa kohteen johonkin muuhun. Seuraavissa loppukielten kielellisissä käännöksissä kuvallisuus ja diagrammaattisuus kietoutuvat toisiinsa:

- [1] [...] Olemme aivan menettämässä hermomme, kun lokit (merelle yli 100km ja järvelle n10km) ovat vallanneet peltomme aivan kuin Hitskokin elokuvassa. [...] Pikkulintujen laulua ei kuulu, vain selkäpiitä karmiva KRIIK. [...]

(hankipanki, 29.4.2008, "Mikä on sallittu tapa...", keskustelupalsta Keskustelu.suomi24.fi, <http://keskustelu.suomi24.fi/node/5684012>. Alleviivaus EV.)

- [2] Tänäpä Kuusankoskella Lecasoratehtaan savilampien yllä, korkealta sinitaivaalta kuului: "Kjaa-kjaa-kjak, kjak, kjak, kja!" Neljä harmaalokkia kaarteli lumisten lampien yllä. Kirjan mukaan se pitää kirjoittaa: Kliio--kliio--klio---klo-klo-klo, mutta mun korvaani se kyllä oli "kjaa" :D

(Valtsu, 29.3.2008, "Lokit ovat saapuneet", keskustelupalsta Polku, <http://www.kotihiiri.com/polku/viewtopic.php?p=80996>. Alleviivaukset EV.)

Onomatopoeettisten ilmausten konventionaalisuuden aste vaihtelee. "Kriik" on suomen leksikkoon puolittain vakiintunut ilmaus huolimatta alun epätavallisesta konsonanttiyhdistelmästä. Sitäkin vakiintuneempi käsite on tietenkin "pikkulintujen laulu", jota kirjoittaja odottaa ja johon nähden lokin kriik kuulostaa epätavalliselta ja jollain lailla sopimattomalta: käääntäjän [1] mielestä loppukielten äänet kuuluisivat ainoastaan rantamaisemaan.¹² Lokin äänen interformaalisena kuvana i-foneemit kuvastavat lähtömuodon, luultavasti naurulokin huudon, suhteellista korkeutta. Lisäksi voitaisiin ajatella, että so- rahtava alku ja i:n pituus myötäilevät erään naurulokille tyypillisen huudon etenemistä. Samalla sanalla voitaisiin kuitenkin kuvata yhtä lailla vaikkapa lattiaa pitkin hinattavan

11 Ikonisuus tarkoittaa samankaltaisuutta. Peircen (esim. CP II.247–250, 304–307) mukaan merkin ja objektin välinen suhde voi olla ikoninen, indeksaalinen tai symbolinen; toisin sanoen viittaussuhde voi perustua jaettuun ominaisuuteen, dynaamiseen suhteeseen tai tulkitsijan taipumukseen.

12 Pikkulintujen ohessa käääntäjä [1] toivoo maisemaan kuveja, töyhtöhyppyä ja peltopyitä, joita luonnehtii normaaleiksi linnuiksi. Eräät lokit saattavat häiritä muiden lajien pesintää syömällä munia tai poikasia; toisaalta varsinkin naurulokkiyhdyksunnat tarjoavat suojaa muille linnuille.

tuolin kirskahdusta.

Kääntäjä [2] puolestaan sanoutuu irti tavanomaisista käännösratkaisuista. Lintukirjan transkriptio ei vastaa hänen havaintoaan lähtömuodosta, arkikielen sanoista puhumattakaan. Tästä syntyy vaikutelma, että kirjoittaja pitää linnun äänen tunnollista kääntämistä kunnia-asianaan. Esittäessään rinnakkain lintukirjan transkription ja oman versionsa kääntäjä [2] problematisoi samalla omaa toimintaansa. Hän osoittaa lukijalle, että lähtömuoto voidaan kirjoittaa useammalla eri tavalla, mikä johtaa ajattelemaan, että viime kädessä mikään tulomuoto ei välttämättä tee oikeutta kaikille lähtömuodon vivahteille. Kääntäjä [2] suhtautuu harmaalokkeihin hyväksyvästi. Lokkien äänet kuvataan erottamattomaksi osaksi kuusankoskelaista kevätmaisemaa – ei mitäänsanomattomaksi meluksi, josta haluttaisiin päästä eroon. Niin ollen lähtömuotoa halutaan jäljitellä mahdollisimman huolellisesti. Täysin päinvastainen asenne on kääntäjällä [3]:

[3] [...] Ne ovat ihan hirveitä nuo kalalokit !!!!!!!!!!!!!!! Ihan kauhean röyhkeiksi tulleet, mokomat kirkujat !

(lile*, 16.7.2013, Lokkikauhu !!!!, keskustelupalsta Helluntaiherätyksen keskustelufoorumi, <http://forum.netmission.fi/showthread.php?8521-Lokkikauhu-!!!!&s=e4bed9bbe73cb054d7bfb303182bba31>. Alleviivaus EV.)

”Kirkujat” kesyttää lokkimaisen fonetiikan vielä pidemmälle kuin ”kriik”. Äänteellistä vastaavuuksista huolimatta kyseessä on lähtökohtaisesti symbolinen käsite, jonka äänneasu on täysin mukautunut suomen konventioihin. Toissijainen ikonisuus kylläkin elävöittää sanan lukijassa synnyttämää vaikutelmaa. Tavallisimmin kirkujalla viitataan ihmiseen, joten sanan soveltamisessa lokkiin voisi nähdä myös varovaista metaforisuutta. Kirkuminen mielletään käännöksessä eräänlaiseksi äänen väärinkäytöksi, jonka implisiittisenä vertauskohtana on ihmisen miellyttävä puheääni. Vastaavasti kääntäjä [1] kuvaa lokkien äänten selkäpiitä karmivaa vaikutusta ihmisiin, kun taas kääntäjä [2] koettaa rekonstruoida muodon mahdollisimman ennakkoluulottomasti.

Jonkinlaisena interformaalisen kääntämisen huipentumana voisi pitää muodonmuutoksia, joissa tietyn eläinlajin havaittavissa olevat piirteet siirtyvät ihmiseen. Fiktiivisten kertomusten ohessa muutamat ihmiset ovat pyrkinet fyysisesti muuntautumaan kissaeläinten ja liskojen kaltaisiksi. Näin pitkälle menevä lähtömuodolle antautuminen tuskin kuitenkaan on tarpeen eläinsuhteemme kehittämiseksi. Pientenkin kielellisten ja tyyllisten käännösvalintojen kautta on mahdollista tuoda lähtömuoto esille ihmiskulttuurissa aiempaa tuoreemmalla ja omaehtoisemmalla tavalla.

Susan Oyama (2006, 57) väittää, että tapamme kuvata luontoa kuvastaa uskomuksia siitä, miten luonto puhuu. Vastaavasti Michael J. McDowell (1996, 373) kannustaa kiinnittämään huomiota kieleen, jota maiseman eri elementteihin liitetään. Hänen mielestään nämä kielimuodot ovat avain kirjallisen teoksen moniäänisyyteen. Vaikka luontokappaleen kielellistä ei kiinnittäisi huomiota tulkintansa muotoiluun, lukija voi assosoida esitystyylin kuvauksen kohteeseen. Siten muutoseikat vaikuttavat olennaisesti toislaajisten konstruointiin tulokulttuurissa. Tietoisena interformaalinen kääntäminen auttaa osaltaan kehittämään lajienvälistä estetiikkaa. Sitä kautta se voi vaikuttaa konkreettisesti toislaajisten kohtaloihin. Onhan esteettisellä vaikutelmalla usein ratkaiseva yhteys siihen, mitä olentoja ihmiset pitävät kunnioittavan kohtelun arvoisina.

***Kyllä kuva onnistui.* Intermediaalinen kääntäminen**

Intermediaalisessa kääntämisessä merkitys siirtyy kanavasta toiseen. Kanavat ovat tässä yhteydessä erilaisia energiamuotoja ja viestintäväyliä, jotka voivat kantaa merkitystä. Siinä missä interformaalisessa kääntämisessä korostuvat vastaavuudet, intermediaaliselle kääntämiselle on tunnusomaista lähtökanavan ja tulokanavan välinen katkonainen jatkuvuus. Intermediaalisesta näkökulmasta voitaisiin tutkia vaikkapa sitä, miten todellisuus suodattuu fenomenologisiin maailmoihin, miten kokemus kanavoituu havaittavaksi käyttäytymiseksi tai miten synnynnäiset käyttäytymismallit ilmenevät tuotantoeläimen liikkeissä.

Intermediaalisina siirtyminä voisi pitää myös luonnon välittymistä kulttuuriin, aistikokemuksen kielellistymistä, tiedostamattoman hiipimistä tietoisuuteen – ja päinvastoin. Käännösteorian puitteissa intermediaalisuus kiinnittää huomion yhtäältä konkreettisten viestintävälineiden käyttöön, toisaalta eräisiin eläinsuhteemme perustavanlaatuisimpiin puoliin. Walter Benjamin (1916/1977, 147–157) puhuu eläinten nimeämisestä luomistyön yhteydessä kääntämisenä. Sittemmin Jacques Derrida (1990, 390) on tarkastellut kielen ja maailman välisiä siirtymiä kääntämisenä Friedrich von Schellingiä tulkitessaan. Hän vaatii, että luonnon kirjaa käännettäisiin filologin pätevyydellä, mikä liittyy intermediaalisuuteen intersysteemisiä näkökohtia.

Esimerkissä [2] jo esiintynyt tekstiä on mahdollista tarkastella paitsi interformaalisen myös intermediaalisen kääntämisen näkökulmasta. Kääntäjän tulomuodosta kantama huoli kytkeytyy elimellisesti jännitteeseen kuulohavainnon ja kielen ilmaismahdollisuuksien välillä:

[4] Tänään Kuusankoskella Lecasoratehtaan savilampien yllä, korkealta sinitaivaalta kuului:”Kjaa-kjaa-kjak,kjak,kjak,kja!”Neljä harmaalokkia kaarteli lumisten lampien yllä. Kirjan mukaan se pitää kirjoittaa:!”Kliio--kliio--kliio---klo-klo-klo, mutta mun korvaani se kyllä oli ”kjaa” :D”

(Valtsu, 29.3.2008, ”Lokit ovat saapuneet”, keskustelupalsta Polku, <http://www.kotihiiri.com/polku/viewtopic.php?p=80996>. Alleviivaukset EV.)

Kytköstä todellisen maailman kuulohavaintoon korostavat indeksaaliset viittaukset kirjoittajaan itseensä sekä tapahtumien ajankohtaan ja paikkaan. Lintukirjan säännönmukaisuus ei näytä tekevän oikeutta lokkien ja ihmisen kohtaamisen ainutlaatuisuudelle. Kääntäjän [5] intermediaaliset pulmat ovat varsin toisenlaisia:

[5] [...] Jag avskyr fiskmåsar. Hate them. Men bilden blev bra ändå. Inhoan lokkeja. Mutta kyllä kuva onnistui. [...]

(Susanna Turja, 7.5.2010, ”Did I hear rain?! Yes, ma’am, you did”, blogi Blogi Susanna Turja. Living the dream, <http://susannaturja.blogg.se/2010/may/did-i-hear-rain-yes-maam-you-did.html>. Alleviivaus EV.)

Käännöksestä käy hyvin ilmi intermediaalisen kääntämisen perustekninen luonne. Huomio kiinnittyy kuvan onnistumiseen riippumatta siitä, millainen suhde kuvaajalla on kuvattavaan. Kenties kääntäjä arvostaa jollain tapaa lokkien ulkomuotoa, vaikka paheksuikin heidän käyttäytymistään. Ehkä hillittömästi kirkuvan ja liikkeissään arvaamattoman lokin pysäyttäminen upeaksi kuvaksi auttaa intermediaalista kääntäjää rakentamaan edes hivenen myönteisempää lokkisuhdetta – vai ihaileeko hän ainoastaan omaa taitoaan liikkuvan kohteen kuvaajana?

Tapauksissa [4] ja [5] kääntäjä paitsi välittää lokkien merkkejä uusiin viestintäkanaviin myös reflektoi ja arvioi omaa työtään. Tavallista onkin, että lajienvälinen kääntäjä toimii samaan aikaan käännöstutkijana, jolla on tietty käsitys onnistuneesta käännöksestä. Jos eläinsuhteen intermediaalista ulottuvuutta halutaan kehittää edelleen, päädytään eettisiin ja pragmaattisiin pohdintoihin. Mitä tarkoitusta eläinkuvien, -videoiden ja -tekstien lataaminen verkkoon palvelee? Ympäristömusiikista puhuessaan David Rothenberg (2001, 8) ja David Dunn (2001, 100) julistavat, että luonnon ääniä ei saisi käyttää mielivaltaisesti äänitehosteina. Mitä pitäisi ajatella siitä, että esimerkiksi lokkien ääniä käytetään yleisesti rannikkomaiseman tuntomerkinä televisio-ohjelmissa? Entä millä oikeudella yritykset hyödyntävät logoissaan lokkien ulkomuotoa? (Ks. Cocker ja Tipling 2013, 217.) Liittyykö käännöksiin myös lokkilähtöinen sanoma, jota on paikal-

laan välittää eteenpäin lokilta kysymättä?

Parhaassa tapauksessa esimerkiksi verkkoaineistot ruokkivat kiinnostusta toislajiin ilman, että väkijoukkojen tarvitsisi rikkoa arkalaisten kotirauha. Usein kulttuuriset eläintutkijat kuitenkin kyseenalaistavat virtuaalisten eläinaineistojen vyöryn, joka näyttää epäkunnioittavalta suhteessa toislajisten todelliseen olemassaoloon. Esimerkiksi Randy Malamud (2007) kritisoi sitä, miten lassoamme toislajiset kulttuuriimme ja kulutamme heitä semioottisesti tavalla, joka on rinnasteinen fyysiselle hyväksikäytölle. Tämä johdattaa pohtimaan, miten eläimiä voitaisiin esittää ihmismedioissa ilman, että syntyy illuusio heidän halpahintaisuudestaan ja helposta saavutettavuudestaan samaan aikaan, kun monet lajit todellisuudessa joutuvat entistä ahtaammalle. Eräät käännosteoreetikot määrittävät käännöksen lähtötekstin tuonpuoleiseksi elämäksi (ks. esim. Benjamin 1921/1972, 10–11), mutta voiko ihmisen tuottama representaatio korvata autenttisen eläimen?

Lokin kielellä. Intersysteeminen kääntäminen

Intersysteemisestä näkökulmasta kääntäminen on lähtökoodin tulkitsemista tulokoodin puitteissa. Koodeina voidaan pitää esimerkiksi etologisia merkityksenmuodostumis- ja viestintäsääntöjä, luonnollisia kieliä sekä niihin perustuvia toisen asteen merkitys- ja käsitejärjestelmiä. Tämä merkitysulottuvuus vastannee parhaiten suuren yleisön käsityksiä siitä, mistä kääntämisessä on kyse. Säännönmukaisuudesta huolimatta järjestelmät ovat luonteeltaan avoimia ja muuttuvat usein esimerkiksi juuri kääntämisen seurauksena. Intersysteeminen kääntäminen johtaakin usein siihen, että lähtökoodin merkitykset tai ilmaisumuodot rikastuttavat tulokoodia. Tervehtimisen käsite saa uusia merkityksiä, kun koiran pomppiminen mielletään tervehdykseksi.

Toislajisten merkkijärjestelmien systemaattinen tutkimus auttaa myös tunnistamaan merkityksiä siinä, mikä muuten saattaisi vaikuttaa sattumanvaraiselta hälinältä. Esimerkiksi Karl von Frisch (1973/2011) onnistui 1900-luvun alkupuoliskolla osoittamaan, että mehiläisten tanssi on varsin kompleksisten sääntöjen ohjaama viestintää, mitä aikalaisten oli vaikea uskoa. Tällaiset oivallukset edellyttävät kääntäjältä luottamusta lähtötekstin hienovaraisten vaihteluiden merkitykseen. Toislajisten käyttämien merkkien tulkitsemisessa olennaista on myös kyky tunnistaa lähtökoodin sisältämien merkkien moninaisuus. Koira ei vain hauku vaan hänellä on monenlaisia haukkuja eri tarkoituksiin. Yhteyksien luominen näiden merkkien ja tulokoodin välille vaatii päteilyä, ja lisäksi on mietittävä, miten lähtösystemiä koskevaa tietoa voitaisiin eksplikoida asiaan perehtymättömille.

Mahdollisuus löytää intersysteemisiä käännösvastineita on myös kyseenalaisesti – onhan ihmiskielissäkin yhdistävistä tekijöistä huolimatta runsaasti syntaktista ja leksikaalista yhteismitattomuutta. Teoreettisesti tunnetuin kritiikin muoto on Willard Van Orman Quinen (1960/1999) ajatus kääntämisen epämääräisyydestä: merkkijärjestelmien kokonaisvaltaisen luonteen vuoksi yksittäiselle kielen elementille ei voi määrittää täsmällistä vastinetta toisessa kielessä. Inhimillisten ja toislajisten merkkijärjestelmien yhteismitattomuuden tunnustaminen voisi osaltaan purkaa logosentrismiä. Pyrkimyksestä kääntää merkkejä toisiin järjestelmiin ei kuitenkaan kannata luopua, vaikka ainoana tarkoituksena olisi ymmärtää entistä paremmin yhteismitattomuutta.

Jos käännoistutkijalla on omakohtaista kokemusta lähtöeläimestä, hän tunnistanee helpommin lähtökoodien jälkiä tarkastelemissaan teksteissä. Lisäksi pelkkä tulokoodin normien tuntemus saattaa yllyttää intersysteemiseen pohdiskeluun, jos normeista poiketaan. Esimerkiksi mimologismit eli kielelliset esitykset eläinten äänistä sisältävät usein erikoisia foneemiyhdistelmiä, epätavallisia syntaktisia rakenteita ja absurdiä semantiikkaa. Monitasoinen normeista poikkeaminen saattaa herättää epäilyksen, että teksti on syntynyt useamman koodin kohtaamisen tuloksena. Sitäkin selvemmin lajienvälisen kääntämisen intersysteeminen ulottuvuus tulee mieleen sellaisten tekstien äärellä, joissa esiintyy metasemioottisia termejä tai puheen esittämisen konventioita. Zoosemiotiikassa on tapana ajatella, että toislajisten merkkijärjestelmät eivät ole kieliä, mutta arkikielessä termejä käytetään vapaammin:

[6] [...] Jossain etäällä kesän alku kirkuu lokkien kielellä, lapsi nauraa helisten ja talojen takana laulaa jäätelöauto. [...]

(Tuulia, 27.5.2011, "Run, Forrest, run!", blogi Taivaan tuulia, http://taivaantuulia.blogspot.fi/2011_05_01_archive.html. Alleviivaus EV.)

[7] [...] Suomalainen lokki on hiljainen introvertti joka vieroksuu muukalaisia kaukaa kyräillen. Korkeintaan kysyy lokin kielellä että kauanko aiot olla täällä."

(Lasse Simpanen, 4 vuotta sitten (luettu 10.4.2014), kommentti Sari Käsälän aloittamaan keskusteluun "Bitch slap", keskustelupalsta Narkive Newsgroup Archive, <http://sfnet.huuhaa.narkive.com/tTmv7ycn/bitch-slap>. Alleviivaus EV.)

Kääntäjä [6] puhuu lokkien kielestä osana poeettista kokemusta, jossa tähdentyy käsillä olevan äänimaiseman merkityksellisyys. Kieli näyttäytyy tässä yhteydessä pikemmin-

kin metaforisena käsitteenä kuin merkkijärjestelmänä semiootikkojen tarkoittamassa mielessä. Kääntäjällä [7] on käytännönläheisempi ote lähtökoodiin: kyse on merkeistä, joita yksittäinen lokki käyttää omiin tarkoituksiinsa. Lokin huudolle on vielä annettu selväsanainen suomenkielinen vastine, joka saattaa varsin hyvin vastata lokin suhtautumista edellisessä virkkeessä ilmaistuun viittauskohteeseen, muukalaisiin. Semanttinen tulkinta esitetään epäsuoran esityksen kautta, ilman ikonista yhteyttä lähtömuotoon. Ytimekkyydessään se vaikuttaa kuitenkin sangen uskottavalta. Samalla käänнос [7] on ilmeisen allegorinen: introvertti lokki auttaa hassuttelemaan ja ottamaan etäisyyttä suomalaisuuteen. Lokin ”kielen” suomentamisen ohessa kääntäjä siis rikastaa etologisen lähtökoodin merkityksiä kääntämällä sen osaksi kulttuurista koodia. Tässä suhteessa sitaattia voisi tulkita myös intermondiaalisena käännökseenä. Käännökseessä [8] lokkien äänet kytkeytyvät henkilökohtaisempaan merkitysmaailmaan:

[8] Mä vihaan lokkeja. Sekä ”lokkeja” ihmisiä että niitä pirun lintuja joiden ääni on vastenmielisempi kuin kenenkään tuntemani kusipään. Toisaalta tajusin just yks aamu kännissä kotiin jolkuttaessani että lokkien kirkuna muistuttaa mua aina myös jostain hauskaista. Se on se jokakesän déjá vu jatkoille mentäessä tai jatkojen jälkeen, se taustamusiikki taksitolpalla. Joka vuosi, koko kesän. Joskus yksin laskuhumalassa, mutta yleensä seurassa ja liian pitkään jatkuneen humalan hurmoksessa. Matkalla kotiin tai panojatkoille. Myös iltapäivisin lokkien rääkynä saa mut aina hymyilemään hetkeksi ennen kuin muistan, kuinka vihaankaan niitä ruokaa kärkkyviä ja pommeja pudottelevia hirviöitä. Sekunnin verran kuitenkin hymyilyttää, koska tulee proustilainen aistimuisto – mun tapauksessa yleensä huvittava takauma viimeisimpään bileiltaan. [...]”

(Jenny Woo, 16.6.2010, ”Lokit”, blogi Jenny Woo Bar, <http://jennywooblog.blogspot.fi/2010/06/lokit.html>. Alleviivaukset EV.)

Lokkien huudot eivät miellytä kääntäjää, mutta hän tunnustaa niiden symboloivan itselleen öisiä huvituksia lähtökohdiltaan indeksaalisen mielleyhtymän vuoksi. Erikoista käännökseessä on se, että kääntäjä vierastaa omaa intersysteemistä tulkintataipumustaan: todellisuudessa lokit ovat ”pirun lintuja” ja ”hirviöitä”. Toisin sanoen kirjoittaja osoittaa sanansa lukijalle, jonka kulttuurissa vallitsevana käännosnormina on lokkien tulkitseminen tarunomaisiksi vihollisiksi. Vastaavasti kavereiden kustannuksella elävien ihmisten toiminta on tapana kääntää inhimillisen käytöskoodin ulkopuolelle nimitämällä näitä lokeiksi. Kulttuuristen normien taakse tämä kääntäjä ei yritä pujahtaa; välttämättä hän ei ole tullut ajatelleeksi, että ”rääkynä” voisi olla lokkien omaehtoisien

merkkijärjestelmän osanen.

Semioottisten prosessien monitahoinen rönsyily tuottaa luonnon elementeille uusia kulttuurisia ja henkilökohtaisia merkityksiä. Nykykaupunkilaisten ja lokkien välinen konflikti sai alkunsa 1900-luvulla (Cocker ja Tipling 2013, 220), mutta historia on osoittanut, että tiettyyn eläimeen kohdistuvat kulttuuriset ennakkoluulot voivat elää jopa satoja vuosia (ks. esim. De Ornellas 2007); siksi sopii toivoa, että mikä tahansa uusi tulkinta horjuttaa yksioikoisten tulkintatottumusten voimaa. Arkitilanteissa muodostuvat intersysteemiset hypoteesit ovat kuitenkin usein kaukaa haettuja suhteessa varteenotettaviin etologisiin tulkintoihin. Tieteen piirissä toislaajisten merkkijärjestelmiä ei voi tulkita miten hyvänsä, mutta kurinalaisessakin käänösprosessissa vaarana on asettelman yksinkertaistaminen ja vivahte-erojen häivyttäminen. Lajina muiden joukossa ihmisen ei välttämättä tarvitse pyrkiä tieteelliseen objektiivisuuteen asettumalla merkkijärjestelmien yläpuolelle (ks. Bonsdorff 2007, 48). Toislaajisia eläimiä lienee kuitenkin helpompi kunnioittaa, jos intersysteemiset käänökset tekevät edes jossain määrin oikeutta toislaajisten merkkijärjestelmien monimuotoiselle kompleksisuudelle.

Vihainen lokki. Intersubjektiivinen kääntäminen

Intersubjektiivisella kääntämisellä tarkoitan tunteiden attribuomista lähtösubjektille – olipa kyseessä kääntäjän lajitoveri tai toislaajinen olento. Koska toisen tunteita ei voi havaita suoraan, intersubjektiiviset tulkinnat perustuvat ulkoisiin merkkeihin, kuten ilmeisiin, eleisiin, liikkeisiin, ääniin ja kielellisiin viesteihin. Tämän johdosta toisiin on myös helppo projisoida sellaisia tunteita, joita nämä eivät todellisuudessa tunne, kun taas ilmaisematon tunne jää helposti vaille huomiota.¹³ Intersubjektiivisena käänöksenä voi pitää psykofyysistä eläytymistä toisen keholliseen tilanteeseen, mutta käänöksen voi myös välittää eteenpäin esimerkiksi kielen kautta. Kielellisistä valinnoista riippuu, onko käänös omiaan herättämään tunteita tulosubjektissa vai etäyttääkö se lähtösubjektin tunteet käsitteiden taakse.

Intersubjektiivisen kääntämisen merkityksen tunnusti jo Schleiermacher (1813/2007, 7) sanoessaan, että meidän tarvitsee usein kääntää itsellemme sellaisen ihmisen puheet, joka puhuu samaa kieltä mutta joka tunne-elämältään poikkeaa meistä. Kieltenvälisen kääntämisen teoreetikot ovat myös pohtineet, pitäisikö kääntäjän eläytyä lähtötekstin kirjoittajaan tai tulisiko heillä olla jotakin yhteistä (ks. esim. Reiß 1971, 111). Intersubjektiivinen kääntäminen mahdollistaa myötätunnon myös toislaajisia

13 Joskus ilmaisematon tunne on kuitenkin mahdollista tavoittaa tilannesidonnaisella päätteilyllä tai fysiologisilla mittauksilla.

kohtaan. Jotta sanatonta kärsimystä voitaisiin arvioida systemaattisemmin, eläinlääkärit ovat kehittäneet sen mittaamiseen erilaisia luokituksia ja asteikkoja; myös fysiologisia mittauksia käytetään paljon, koska eläimet eivät aina ilmaise ahdinkoaan näkyvästi. Suurin osa intersubjektiiivisesta kääntämisestä liittyy kuitenkin arkiseen kanssakäymiseen, eikä kyse ole yksinomaan kivusta vaan myös mielihyvystä, innostuksesta, suuttumuksesta, levottomuudesta ja pelosta. Verkon loppukäännöksissä yksi harvoista lintuun liitettyistä tunteista on vihaiisuus:

[9] Tuossa Wolffin parkkiksella sai loppipariskunta pari kakaraa. Jumalauta ne olivat vihaisia, hyvä kun auton uskalsi parkkeerata. [...]

(Mike, 9.7.2004, kommentti Miken 9.7.2014 aloittamaan keskusteluun "Kauan lokit hautoo?", keskustelupalsta Pakkotoisto.com, <http://www.pakkotoisto.com/yleinen-keskustelu/22175-kauan-lokit-hautoo/>. Alleviivaus EV.)

Käännöksessä [9] loppkien vihaiisuus näyttää mielettömältä. Vaikka on ilmeistä, että lokit pyrkivät puolustamaan poikasiaan, kääntäjä esittää asian tavalla, josta loppkikeskeinen logiikka on riisuttu pois. Poikasten puolustamisesta ei puhuta, ja syitä ja seurauksia ilmentävät konjunktiot puuttuvat. Tulosubjekti ei eläydy lähtösubjektiin vaan tämän vihaiisuus herättää kääntäjässä pelkoa: "hyvä kun auton uskalsi parkkeerata". Tätä selittää ehkä se, että koko viestiketjussa on kyse pesivien loppkien käyttäytymisestä. Keskustelijat ihmettelevät yhdessä loppkien epäasiallisia elkeitä ja esittävät yhä uusia todisteita heitä vastaan. Kääntäjä [9] tahtoo alleviivata loppkien tunne-elämän absurdiutta inhimillistämällä linnut: "pariskunta" saa "pari kakaraa" ja alkaa sen seurauksena käyttäytyä niin raivoisesti, että viattoman autoilijan normaalista elämästä ei enää tule mitään. Samassa keskusteluketjussa kääntäjä [10] tietää hyvin, miksi lokki on vihainen hänelle:

[10] [...] Piti pari vuotta sitten poistaa lokin pesä järven keskellä olevan betonihäkkyrän päältä koska sinne pystytettiin jokavuotinen juhannuskokko. Nakki napsahti ja pojat lähti poistaa pesää. Toisella oli lankku ja toisella asenne. Sitten vaa pesä järveen ja munat perään. Lokki syöksyi mut toinen lätki aina lankulla niin NIPPA NAPPA selvittiin hengissä. Vihainen lokki oli...ja kukkahattutädeille info: Myös lokki selvisi fyysisesti vahingoittumatta, henkisesti voi olla sit toinen juttu [...]

(KelkanNaru, 9.7.2004, kommentti Miken 9.7.2014 aloittamaan keskusteluun "Kauan lokit hautoo?", keskustelupalsta Pakkotoisto.com, <http://www.pakkotoisto.com/yleinen-keskustelu/22175-kauan-lokit-hautoo/>. Alleviivaus EV.)

Kääntäjä kuvaa oman osuutensa tapahtumiin ulkokohtaisesti, kolmannessa persoonassa, eikä problematisoi lokin pesän tuhoamista vaan toteaa ykskantaan, että se ”piti” poistaa juhannuskokon tieltä. Vasta lause ”NIPPA NAPPA selvittiin hengissä” antaa ymmärtää, että kirjoittaja oli jompikumpi niistä kahdesta, jotka pesän tuhosivat. Lähtösubjektin vihaisuuden ohessa kääntäjä viittaa tämän mahdollisesti kärsimiin henkisiin vahinkoihin. Samalla hän sanoutuu irti omasta roolistaan intersubjektiiivisena kääntäjänä: lokin mielenterveys saattaa kiinnostaa yksinomaan ”kukkahattutätejä”. Vaikka lokit ovat huomiota herättäviä lintuja, niiden kokemista tunteista on mahdotonta noin vain ottaa selkoa. Ehkä olennaisinta onkin kääntäjän asennoituminen intersubjektiiiviseen kääntämiseen: Tunnustetaanko lähtösubjektin subjektiiivisuus ja mahdollisuus erilaisten tunteiden kokemiseen? Annetaanko intersubjektiiivisuuden vaikuttaa omaan päätöksentekoon? Intersubjektiiivisen kääntämisen käytännön merkitys kytkeytyy subjektiiivisuuden seurauksiin utilitaristisessa etiikassa. Käännös [10] herättää kysymään, painaako juhannuskokon tuottama ilo ihmisen vaa’assa enemmän kuin pesän tuhoamisesta aiheutuva harmi.

Vahtasivat siinä tiukkoina. Interaktantiaalinen kääntäminen

Kääntämisen interaktantiaalinen ulottuvuus syntyy siitä, kun toisen toimijan oletettuja intressejä työstetään semioottisesti. Merkitys vastaa paljolti toimijaverkkoteoriaan eli kääntämisen sosiologiaan vakiintunutta käsitystä kääntämisestä. Michel Callon ja Bruno Latour (1981/2006, 12–13) tarkoittavat nimittäin kääntämisellä sitä, miten toimija tai voima ottaa asiakseen puhua toisen toimijan tai voiman nimissä. Sosiologit eivät rajoita tällaisia käsitteitä ihmisten maailmaan (Callon ja Latour 1981/2006, 13), ja kääntämisen sosiologian puitteissa on tarkasteltu esimerkiksi paviaaniyhteisön sosiaalista vuorovaikutusta (Strum ja Latour 1987/2006). Näkemyksessä kuitenkin korostuu juonittelu ja vallan tavoittelu toisten puolesta puhumisen liikkeelle panevana voimana. Ajatuksena näyttää olevan, että omat intressit pyritään aina kääntämään toisten intresseiksi. Tässä mielessä interaktantiaalisen käännöstutkimuksen lähtökohdaksi soveltunee paremmin John O’Neillin (2006, 273) vakaumus, jonka mukaan toislajisia koskeva tieto ja heistä välittäminen voivat oikeuttaa puhumaan heidän puolestaan.

Käännöksen vaikutusta vastaanottajaan on pohdittu paljon myös kieltenvälisen käännöstutkimuksen piirissä. Kuten Hans Vermeer (1989/2000/2004, 229) huomauttaa, käännöksen päämäärä voi poiketa lähtötekstin päämäärästä. Toisin sanoen käännös voi tavoitella erilaista vaikutusta vastaanottajaan kuin lähtöteksti. Tämä pakottaa pohtimaan, milloin lähtötoimijan puolesta puhuminen on eettisesti tarkoituksenmukaista

ja milloin lähtötekstiä sopii käyttää alkuperäisestä poikkeaviin tarkoituksiin (ks. Nord 1997, 125–128).

Yksinkertaisimmillaan interaktantiaalisessa kääntämisessä on kyse siitä, että joku yrittää ymmärtää jonkun toisen tarpeita. Lajienvälisessä kääntämisessä interaktantiaalinen ulottuvuus on olennainen erityisesti niiden eläinten kohdalla, joiden tarpeiden tyydyttyminen riippuu ratkaisevasti ihmisistä. Tuotantoeläinten hyvinvointitutkimuksessa lähtötoimijoiden intressejä selvitetään esimerkiksi preferenssitutkimusten avulla (ks. esim. Dawkins 1977). Viime kädessä riippuu kuitenkin taustateoriasta, kuka käännöstilanteessa tulkitaan lähtötoimijaksi ja kuka tulotoimijaksi. Jos ihminen avaa koiralle oven, onko hän onnistunut tulkitsemaan oikein koiran intressin vai onko koira kääntänyt ihmisen intressin omaksi edukseen? Alustavasti tapahtuman molempia osapuolia voidaan pitää interaktantiaalisina kääntäjinä, jotka prosessoivat toistensa intressejä. Kääntämisen käsitteen laajentaminen lajienvälisiin suhteisiin pakottaa kyseenalaiseen totutun asetelman, jossa toinen tuottaa lähtötekstin ja toinen kääntää.

Konkreettisissa vuorovaikutustilanteissa huomio kiinnittyy sosiaalisiin vaikutussuhteisiin, joita verkon lokkitekstitkin ilmentävät. Usein pelkällä linnun katseella on yllyttävä mahti ihmiseen. Tämä perustuu siihen kokemukseen, että nähdessään ihmisen tulevan liian lähelle lokki ryhtyy puolustamaan pesäänsä:

[11] Meillä mökillä lokki teki pesän laiturin juureen ja vahtasivat siinä tiukka-
na ettei kukaan pääse uimaan [...].

(Sam79, 9.7.2004, kommentti Miken 9.7.2014 aloittamaan keskusteluun "Kauan lokit hautoo?", keskustelupalsta Pakkotoisto.com, <http://www.pakkotoisto.com/yleinen-keskustelu/22175-kauan-lokit-hautoo-2/>. Alleviivaus EV.)

Vaikka kääntäjä [11] tunnistaa oman toimintansa yhteyden lokin syöksyihin, hän ei täysin ymmärrä, mistä tilanteesta lokin kannalta on kysymys. Lokki toimii osaltaan interaktantiaalisena kääntäjänä, jonka on otettava varteen mahdollisuus, että pesää lähestyvät nälkäiset olennot pyrkivät syömään hänen munansa. Niin ollen lokin on osoitettava, että munat eivät olekaan vallan helppo saalis. Kääntäjät eivät kuitenkaan ole kiinnostuneita lokin pesästä vaan liikkuvat muilla asioilla. Siinä missä lokki tulkitsee ihmisen pedoksi, joka on vaarassa häiritä hänen toimintaansa, kääntäjä [11] tulkitsee lokin kiusankappaleeksi, jonka nimenomaisena tarkoituksena on estää ihmisiä pääsemästä uimaan. Vaikka lokin intressejä ei varsinaisesti ymmärrettäisi saati sitten hyväksyttäisi, tulotoimija tyypillisesti mukautuu tilanteeseen.

Siinä missä eräissä käänöksissä lokkien tärkeimmäksi intressiksi määritetty ihmisten vainoaminen, jotkut keskustelijat kertovat molemminpuolisesta sodasta: lokkikuudolle mennään tieteen tahtoen tuhoamaan munia, ja lokki vastaa hyökkäyksellä.¹⁴ Lokin toimijuus tunnustetaan tällaisissa tarinoissa ainoastaan fyysisen väkivallan muodossa. Joissakin keskusteluissa lokkien toimintaa myös puolustetaan. Tästä käy esimerkiksi Helluntaiherätyksen keskustelufoorumilla kesällä 2013 käyty ajatustenvaihtolile*:n paheksuttua lokkivanhempien toimintaa 16.7.2013 avaamassaan keskustelussa ”Lokkikauhu !!!!” nimimerkki hypomenoo pyrkii selittämään heidän intressejään: ”Lokit vain puolustivat poikasiaan. Luulivat poikasten olevan vaarassa. Lokit tekevät aina näin.” 17.7.2013 lile* jatkaa valitusta kommentissaan:

[12] Lokit ovat runsaasti lisääntyneet asumalähiöihin, kun ne taas aiemmin parveilijat meren tuntumassa. Ei tarvitse olla mitään ärsyttävää, kulkee vain liian lähellä poikuetta, niin jo on vahti kintereillä. Liekä helpompi appeen löydäntä tuonut ne lähelle ihmistä - kirkujat.

Vrt. äiti ja lapsi. Kuinka monet vaarat vaanivatkaan ihmisenlasta, mutta silti hyvin harvoin tapahtuu ”hyökkäyksiä”.

(lile*, 17.7.2013, kommentti nimimerkin lile* 16.7.2013 aloittamaan keskusteluun ”Lokkikauhu !!!!”, keskustelupalsta Helluntaiherätyksen keskustelufoorumi, <http://forum.netmission.fi/showthread.php?8521-Lokkikauhu-!!!!/page2>.)

Tähän hypomenoo vastaa 17.7.2013: ”Noo ihminen ei ole eläin. 😊 Siksi on ero käyttäytymisessä.” Pääargumentiksi muodostuu, että vaikka ihmisäidit eivät puolusta lapsiaan hyökkäilemällä muiden päälle, lokkien kohdalla tällaiseen käytökseen on mukauduttava. Lokit elävät sosiaalisessa todellisuudessa, jossa jälkikasvun joutuminen syödyksi tai tallatuksi on aivan realistinen uhka. Siksi heille on sallittava paljon sellaista, mitä ihmisen kohdalla pidettäisiin sopimattomana. Samalle kannalle asettuu runoilija Heli Laaksonen (2000/2004, 72) kirjoittaessaan: ”[...] Lokil onki iha oma sääntös / hän saa huutta ja remut [...]”. Saara N. puolestaan on julkaissut Yelp-sivustolla arvostelun, jossa puolustaa lokkien oikeutta lajityypilliseen käyttäytymiseen:

14 Ks. Pakkotoisto-foorumin keskustelu ”Kauan lokit hautoo?”, <http://www.pakkotoisto.com/yhteinen-keskustelu/22175-kauan-lokit-hautoo/>.

[13] Kauppatorin lokit ovat varmaan joskus syöneet jonkun jätskistä puolet tai onnistunut tiputtamaan sen. Se ei kuitenkaan ehkä ole pahinta, mitä Kauppatorilla voi tapahtua ja ihmiset ehkä muutenkin dramatisoivat niihin liittyviä tarinoita hieman. Kun kerrankin jokin eläin käyttäytyy sille ominaisesti tai ainakin sitä vastoin, mitä ihminen haluaisi tai koki- si itselleen sopivaksi, nousee kauhea haloo. On ihan virkistävää, ettei kaikki eläimet ympärillämme edes kaupungissa kulje tasan meidän eh- tojen mukaisesti kaulapannoissa tai vaadi tiettyä ruokaa syödäkseen. [...] Kaikille niille, jotka toteavat vihaavansa lokkeja, suosittelen kirjaa nimeltä Lokki Joonatan. Se ainakin muutti omaa käsitystäni lokeista tai ainakin sai miettimään, onkohan niitä demonisoitu meille vähän liikaa jo pienestä pitäen ja vähän turhaan?

(Saara N, 28.5.2012, "Kauppatorin lokit", arvostelupalsta Yelp, <http://fi.yelp.fi/biz/kauppatorin-lokit-helsinki>. Alleviivaus EV.)

Siinä missä monessa keskustelussa liittoudutaan lokkeja vastaan, Saara N. alkaa raken- taa toimijaverkkoa, joka suostuttelee ihmisiä hyväksymään lokkien arvaamattomuuden osoittamalla, että itse asiassa lokkien läsnäolo kaupungissa tuo virkistävän lisän ihmis- tenkin elämään. Lokkien puolustajaksi hahmottuu puheenvuorossa myös Richard Bach- in (1970/1972/2013) *Lokki Joonatan*, joka valaa uskoa lokkien kehityskelpoisuuteen.¹⁵ Interaktantiaalisella kääntämisellä on luonnollisesti huomattava merkitys eläinpoliti- kan kehitykselle. Esimerkiksi etologi Marian Stamp Dawkins (2008) on päätenyt ajatte- lemaan, että koska toislajisten tunteista on kovin vaikea saada tieteellistä näyttöä, on parempi keskittyä tutkimaan heidän tarpeitaan. Myötätunto ei myöskään suoranaisesti auta toislajisia vaan olennaista on, miten otamme heidän intressinsä huomioon konk- reettisissa teoissamme.

15 Bachin kirjassa suhtaudutaan itse asiassa varsin kielteisesti tavallisiin lokkeihin, jotka vain "raakkuvat ja riitelevät keskenään" (Bach 1970/2013, 59). Kirjan nimihenkilö kohottaa arkisen lokkielämän yläpuolelle ja kehottaa myös lajitovereitaan murtamaan ruumiinsa kahleet (Bach 1970/2013, 75). Lajityypillisenä pidetyn käyttäytymisen sijaan Joonatan pyrkii hiomaan lentotai- toaan ja muun muassa pudottaa tahallaan "vaivoin saamansa anjoviksen [...] nälkäiselle loppivan- hukselle" (Bach 1970/2013, 11). Tästä huolimatta Bachin kirja varmasti kasvattaa kunnioitusta lokkien lennokkaan valkeaa olemusta kohtaan, ja saattaa siihen sisältyä myös etologinen to- tuuden siemen, sillä vielä kirjoitusajankohtana monet biologit saattoivat tarpeettomasti väheksyä esteettisen mielihyvän, leikin ja altruismin merkitystä eläinten kehittymiselle.

Ne näkevät, kun kivitän niitä. Intermondiaalinen kääntäminen

Intermondiaalinen kääntäminen merkitsee jonkun toisen fenomenologisen maailman tai *Umweltin* tulkittamista. Ihmisten kohdalla puhutaan usein maailmankuvista, kun taas *Umweltin* käsite pyrkii tekemään oikeutta havaintomaailmojen monimuotoisuudelle. Käsitteen kehittänyt Jakob von Uexküll (1936/2001, 108) havainnollistaa *Umweltin* luonnetta pohtimalla, miten kukan varsi saattaa merkitä imupilliä, korkeuksiin vievää polkua tai mehukasta suupalaa riippuen siitä, sijoittuuko se sylkikaskaan, muurahaisen vai naudan maailmaan.

Lajienvälisessä tutkimuksessa intermondiaalinen ulottuvuus on olennainen kognitiivisessa etologiassa, joka pyrkii ymmärtämään muun muassa eläinten suuntautumista tilaan ja heille relevanttien asioiden tunnistamista. Marta B. Manserin (2013) mukaan eläinten varoitushuutoihin suhtauduttiin lähinnä tunneilmauksina 1980-luvun alkuun asti; sittemmin on tunnustettu, että äänillä voi olla semanttisia ominaisuuksia. Viestittyjen viittauskohteiden ohessa *Umwelt* sisältää luonnollisesti asioita, joita eläin ei milloinkaan ota puheeksi. Intermondiaalisen kääntämisen piiriin kuuluu myös sen pohdinta, miten toislajisten aistit toimivat ja miten he luokittelevat ympäristönsä elementtejä. Intermondiaalista kääntämistä motivoi toisinaan vilpittömän pyrkimys ymmärtää toisen näkökulmaa, mutta käänös voi myös väheksyä vierasta maailmaa tai pyrkiä sen esineellistämiseen. Esimerkiksi behavioristit puhuivat varmuuden vuoksi ärsykkeistä, mikä latistaa jossain määrin lähtömaailman merkitysulottuvuuksia.

Suhteessa toislajisiin voi puhua samankaltaisesta tutun ja vieraan dynamiikasta kuin kulttuurien välisessä kääntämisessä, joskin evoluutio on tällöin merkittävämpi erojen tuottaja kuin kulttuurievoluutio. Lajienväliseen yhteyteen soveltuu loistavasti myös Christiane Nordin (1997, 41) toteamus, että tulokulttuurin käsitys tietystä viittauskohteesta voi poiketa olennaisesti lähtökulttuurin käsityksestä. Jos ajatellaan vaikkapa lepakkoa, intermondiaalisen kääntämisen klassikkolajia (ks. Nagel 1974), ilta merkitsee hänelle heräämisen aikaa ja hyttynen mieluisaa makupalaa. Kaikuluotaus ei ole lepakolle erikoisasiantuntijoiden soveltama tekniikka vaan jokaöinen havainnointimenetelmä. Lepakon maailmaa on epäilemättä mahdotonta kuvitella, mutta intermondiaaliset käänösyritykset ruokkivat mielikuvitusta.

Radikaalikääntämisen eli referenssin epämääräisyyden teoria on erittäin relevantti paitsi intersysteemisen myös intermondiaalisen kääntämisen kannalta. Vaikka Quine ei ilmeisesti ollut kiinnostunut niinkään ajattelusta kuin kielistä merkkijärjestelmästä, hänen muotoilunsa ilmentävät villin intermondiaalista mielikuvitusta. Quine (1960/1999) kehottaa kuvittelemaan vierasta kieltä puhuvan heimon, jonka jäsenet

huutavat "Gavagai!" aina nähdessään kaniinin. Quinen mukaan ilmausta ei voisi oikopäättä kääntää kaniiniksi vaan sen lausumisen pragmaattisia ehtoja olisi tutkittava tarkemmin. Huolellisenkin tutkimuksen jälkeen voisi olla mahdotonta määrittää, tarkoittaako *gavagai* kaniineja, kaniinien vaiheita, kaniinien lyhyitä ajallisia segmenttejä, kaikkia osia, joista kaniinit muodostuvat, kaniinien yhteen sulautumaa, "kaniutta" vai kenties prosessia, "kanistamista" (Quine 1960/1999, 51–52; Wright 1997, 402).

On hyvinkin mahdollista, että toislaajiset eläimet hahmottavat yhteiseen todellisuuteen kuuluvia objekteja eri tavoin kuin me ihmiset. Edellä tuotiin jo esille vaikeus määrittää, onko esimerkiksi tietyn tyyppisestä pedosta varoittava huuto pikemminkin käsky vai toteamus. Joissakin lajienvälisissä viestintätilanteissa on tullut esille vielä hienovaraisempia merkityseroja. Kun simpanssi Washoeta pyydettiin piirtämään pallo, hän piirsi sarjan kaaria, jotka tuntuivat kuvaavan pallon liikerataa (Martinelli 2007, 271–272). Kenties jotkut toislaajiset mieltävät myös kanit "kanistamiseksi".

Katseiden kohtaaminen tietyssä dynaamisessa objektissa tekee intermondiaalisesta kääntämisestä erityisen jännittävää. Mark Cockerin mukaan lokkien kulttuurinen merkitys perustuu osittain siihen, että heitä miellyttävät samat matalat, aurinkoiset merenrannat kuin monia ihmisiä (Cocker ja Tipling 2013, 217). Lokit kuuluvat kuitenkin paitsi rannoilla vietettyihin lomapäiviin myös ihmisten arkisimpaan elinpiiriin:

[14] [...] Jos mä olisin lokki, niin kyhäisin pesän jonnekin siistille rantapaikalle, mistä vois pesästä ziikailla sunsettiä, en tosiaankaan minkään hikisen kerrostalon takapihalla olevan roskakatoksen päälle. [...]

(Mike, 9.7.2004, kommentti Miken 9.7.2014 aloittamaan keskusteluun "Kauan lokit hautoo?", keskustelupalsta Pakkotoisto.com, <http://www.pakkotoisto.com/yleinen-keskustelu/22175-kauan-lokit-hautoo/>. Alleviivaus EV.)

Kääntäjä [14] ihmettelee, miksi lokki ei jaa hänen arvomaailmaansa ja rakenna pesää näköalapaikalle. Hän tunnustaa lokin maailman vierauden pystymättä kuitenkaan kuvittelemaan, että se olisi mielenkiintoisella tavalla erilainen: lokin todellisuus näyttäytyy yksinomaan säällittävänä ja puutteellisena. Kaikkein vahvimmin lokit tunkeutuvat ihmisten arkeen silloin, kun altistumme niiden katseelle:

[15] Vaikka mä uskonkin että lokit ovat saatanan typeriä lintuja, niin en ota sitä riskiä että ne näkevät kun kivitän niitä ritsalla partsilta. Sitten saan jokakerta viedä paskat housuissa roskat ja miettiä, onko Hitchcockin linnuissa mitään perää.

(Mike, 9.7.2004, kommentti Miken 9.7.2014 aloittamaan keskusteluun "Kauan lokit hautoo?", keskustelupalsta Pakkotoisto.com, <http://www.pakkotoisto.com/yleinen-keskustelu/22175-kauan-lokit-hautoo/>. Alleviivaus EV.)

[16] [...] Olin pari kesää sitten tossa kauppatorilla. Ostin siitä vanhasta kaupahallista kebabin ja menin siihen laiturille syömään sitä. Siihen metrin päähän tuli valehtelematta sellainen metrin mittainen merilokki. Seiso siinä, tuijotti mun ruokaa, eikä piitannut mun hätyyttelyistä. Nokka sillä oli kun joku lapin leuku. Sillä oli semmoset saatanan suuret, verenpunaiset tomaattisilmät, millä se katteli silleen "pistävästi". Multa meni ruokahalut. [...]

(Rinkku, 18.7.2004, kommentti Miken 9.7.2014 aloittamaan keskusteluun "Kauan lokit hautoo?", keskustelupalsta Pakkotoisto.com, <http://www.pakkotoisto.com/yleinen-keskustelu/22175-kauan-lokit-hautoo-2/>. Alleviivaukset EV.)

Kääntäjät [15] ja [16] ovat tajunneet olevansa osa lokin maailmaa, ja kokemus on tuntunut heistä erittäin epämiellyttävältä. Käännöksistä tulee mieleen Derridan (2006, 28, 30, 95–96) altistuminen kissansa katseelle: katseen myötä hän tulee kiusallisen tietoiseksi omista rajoistaan ja elämydestään. Lokin katse dekonstruoi eläimen vastakohtaksi konstruoitua inhimillistä maailmaa, mutta kokemus voi olla myös vapauttava: "Lokin kirkas katse havahdutti hänet", Yashar Kemal (1976/1981, 176) kirjoittaa. Eräät kääntäjät onnistuvat myös sovittamaan lokkien maailman ja ihmisten maailman harmoniseksi kokonaisuudeksi:

[17] [...] *Eivät jääneet lammelle,
kaartelivat kauniisti sinitaivaalla
nuo valkeat kauniit lokit.
Tiesin, että Kymijoelle ne laskeutuu
vähän matkaan päähän.
Sinne siis.
Varmasti huokaisivat helpotuksesta,
matka on tehty
ollaan palattu kotiin.
Jotain kosteaa häikäisi silmäkulmassani.
Kauniisti kaartaen laskeutuivat jälle Kymijoen rantaan,
kuten arvelinkin.*

*Synnyinseudulle on pakko päästä.
Ensimmäiset saa parhaat pesäpaikat.
[...]*

(Seijastiina, 22.3.2011, blogi Lähellä luontoa, <http://elamaniluonto.blogspot.fi>. Alleviivaukset EV.)

Kääntäjä [17] näyttää etsivän yhtymäkohtia lokin maailman ja inhimillisen todellisuuden välille: lokkien pesäpaikat rinnastuvat synnyinseutuun, jolla on ihmiskulttuurissa voimakas tunnelataus. Koska muuttomatka lienee merkittävä kokemus jokaiselle lokille, sopii olettaa, että runollinen käänös tavoittaa aavistuksen lähtömaailman merkityssisällöstä sekoittuneena inhimillisiin aineksiin.

Mary Snell-Hornby (2006, 168) katsoo, että käänöstutkimus kannustaa ihmisiä tunnustamaan maailmankuviansa suhteellisuuden. Näiden välilläkin on hämmästyttäviä eroja, mutta lajienvälinen kääntäminen ja käänöstutkimus lienee perspektiivien sekoittaja vailla vertaa. Lajienvälinen kääntäminen tarjoaa tutuimpiinkin objekteihin uusia näkökulmia: esimerkiksi roskakatoksen katto voi olla jonkun koti. Sen lisäksi, että intermondiaalinen kääntäminen täydentää käsitystämme ympäristömme piirteistä, sillä olisi paljon annettavaa myös ympäristöä koskevalle päätöksenteolle. Ympäristönsuojelussa unohdetaan usein elämismaailmojen monimuotoisuus. Esimerkiksi ympäristömelua, valosaastetta ja kaikuluotausta koskevat normit eivät aina ota huomioon toislajisten näkökulmia. Intermondiaalinen ulottuvuus on keskeinen myös pohdittaessa sitä, millaisissa maailmoissa tuotanto- ja koe-eläimet elävät.

Yhteyksien etsimisestä

Käänöstutkimus lähtee liikkeelle siitä oletuksesta, että merkki on tulkinta toisesta merkistä; esimerkiksi *Le cygne chanteur* (Kokko 1950/1956) on André Froehlichin tulkinta Yrjö Kokon (1950) teoksesta *Laulujoutsen*. Lajienvälisessä kääntämisessä käänösten ja lähtömerkkien väliset yhteydet eivät ole yhtä ilmeisiä, ja lisäksi on mietittävä, mikä kuudesta merkityksestä olisi luonteva lähestymistapa tietyn merkkisuhteen tarkasteluun. Yksi mahdollinen apuneuvo käänösten ja lähtömerkkien välisten yhteyksien tunnistamiseen on Peircen (esim. CP II.247–250, 304–307) jäsenyys merkkien ja objektien suhteista: ikoninen merkki muistuttaa objektiaan, indeksaalinen merkki on tosiasiallisessa yhteydessä siihen, kun taas symbolinen merkki viittaa objektiinsa tulkinnallisen tottumuksen vuoksi.

Interformaalinen kääntäminen on varteenotettava lähestymistapa sellaisen

käännöksen äärellä, jonka havaittavissa ominaisuuksissa toistuvat tai muuntuvat oletetun lähtötekstin ominaisuudet: kuovin huudon foneettinen muoto kertaantuu kottaraisten ääntelyssä. Myös kielellinen käännös voi olla ikonisessa suhteessa lähtötekstiin. Vaikka mahdollisesta lähtömuodosta ei olisi tietoa, käännöstutkijan interformaalinen mielenkiinto voi herätä, jos vaikkapa tekstissä esiintyy kielelle epätavallinen äänneyhdistelmä tai jos huomio kiinnittyy oitis representaation erikoiseen muotoon. Näissä tapauksissa tulomuoto voi hyvinkin olla toislaajisen lähtömuodon determinoima ja heijastaa sitä tulokielen konventioiden sijaan. Myös lajien konkreettinen rinnakkaiselo antaa aihetta interformaaliseen analyysiin. Miten esimerkiksi Helsingin äänimaailma kääntyy kaupungissa elävien lintujen ääntelyyn?

Lisäksi interformaalinen lähestymistapa voi olla perusteltu silloin, jos tiettyä representaatiota pidetään tulokulttuurissa tietyn eläimen symbolina. Eläimen nimen mainitseminen voi riittää tällaisen suhteen muodostumiseen; lisäksi tietyillä representaatioilla on kulttuurinen erityisasema – ajatellaan vaikkapa *Laulujoutsenen* sijaa suomalaisten laulujoutsenkäännösten joukossa. Symbolisissa representaatioissa lähtömuoto ja tulomuoto eivät välttämättä lainkaan muistuta toisiaan, mutta niiden välisen suhteen selvittäminen on mielekästä, jos katsotaan, että esteettinen vuorovaikutus on kuitenkin ihmisen ja toislaajisen välisen suhteen keskeinen elementti.

Intermediaalista käännöstutkimusta voi niin ikään motivoida samankaltaisuus havaitun merkin ja toisessa kanavassa liikkuvan merkin välillä. Sopii olettaa, että esimerkiksi sisäsyntyinen käyttäytymismalli kääntyy vankeudessa vastaavaksi stereotyyppiseksi käyttäytymiseksi. Intermediaalinen hypoteesi voisi niin ollen perustua huomioon, että porsaita odottava emakko pureskelee karsinan rakenteita, ikään kuin yrittäisi irrottaa aineksia pesää varten (ks. Wischner et al. 2009, 4). Samankaltaisuudesta riippumatta tulokanavassa voidaan myös havaita seikkoja, joita on houkuttelevaa pitää jälkinä lähtöenergiasta. Ilmeisimpiin esimerkkeihin kuuluvat huomautukset, miten haasteellista on valokuvata vikkellä orava tai kouluttaa tiikeri sirkustähdeksi. Oravasta näkyy kuvassa pelkkä häntä, ja tiikeri saattaa ratkaisevalla hetkellä saada tarpeekseen tempuilusta. Tietyn viestintäkanavan keskeinen merkitys tulokulttuurissa tarjoaa myös oikeutuksen intermediaaliselle tutkimukselle. Symboloivatko luontodokumentit joillekin ihmisille sitä, mitä luonnossa todella tapahtuu? Jos näin on, mitä lähtökanavan ulottuvuuksia intermediaalisen siirtymän myötä suodattuu pois?

Intersysteeminen ote voisi soveltua esimerkiksi sellaisiin merkkeihin, joiden ilmoitetaan edustavan tietyn järjestelmän piirissä toiseen järjestelmään kuuluvia merkkejä. Yhteys voi perustua kulttuurisidonnaisiin käännösnormeihin, ja lisäksi joku voi tulkita toiseen järjestelmään kuuluvat merkit yksilöllisen merkkijärjestelmänsä osiksi. Molem-

missä tapauksissa lähtö- ja tulojärjestelmän välinen yhteys on vahvasti symbolinen. Perinteinen esimerkki intersysteemisestä symboliikasta on luonnon lukeminen kirjana, jonka tapahtumat ovat käännettävissä kristillisen merkkijärjestelmän osiksi. Jos bestiaarissa pohditaan alinoma, mitä tietyn eläimen käyttäytyminen merkitsee, on luontevaa kysyä, minkä järjestelmän puitteissa merkitystä etsitään ja miten tulkinnat suhteutuvat eläimen käyttäytymiseen erillisenä semioottisena koodina.

Vaikka pitkälle meneviä allegorisia tulkintoja ei tehtäisi eikä metasemioottista kielenkäyttöä esiintyisi tarkastelun kohteena olevassa tekstissä, tietty ilmaus saattaa tulokulttuurissa toimia kokonaisen lähtökoodin vakiintuneena käännöksenä. Tällöin käännostutkija voi arvioida, missä määrin esimerkiksi ilmaus ”koirat haukkuvat” tekee oikeutta lähtökoodin kompleksisuudelle. Joskus myös kahden merkkijärjestelmän välillä havaittu ikonisuus voisi toimia perusteena intersysteemiselle tarkastelulle. Jos esimerkiksi ihmisten ja varislintujen käyttämällä merkeillä näyttää olevan samoja pragmaattisia funktioita, herää kysymys merkkijärjestelmien välisistä suhteista ja käännettävyydestä. Yhteinen reaali maailmaan kuuluva viittauskohde tai syntaktinen samankaltaisuus saattaisi niin ikään perustella intersysteemistä tutkimusta.

Myös indeksaalisilla tekijöillä on merkitystä, jos käännostutkija lähtee liikkeelle esimerkiksi siitä oletuksesta, että kahdella merkkijärjestelmällä on yhteiset evolutiiviset juuret. Zoosemioottisella tutkimuksella biologi voisi selvittää, miten kahden lajin merkkijärjestelmät ovat eriytyneet toisistaan ja millaista vuorovaikutusta lajien välillä on sittemmin ollut. Myös erilaisten koodien esittäminen rinnakkain houkuttelee intersysteemiseen työhön. Lajinvälinen kääntäminen ihmisten ja toislaajisten välillä ei tuota vastaavanlaisia tasavertaisia rinnastuksia kuin kieltenvälinen kääntäminen sanakirjoi- neen ja Rosettan kivineen – onhan kaikki kulttuurinen eläinmateriaali vahvasti ihmisten suodattamaa. Otollisena tutkimuskohteena voisi silti pitää esimerkiksi luontoelokuva, jonka selostuksessa tulkitaan kielellisesti eläinten käyttäytymistä.

Intersubjektiivista tarkastelutapaa voi soveltaa käännöksiin, joiden lähtötekstin on tuottanut joku, jota käännöksessä lähestytään subjektina tai joka käännostutkijan mielestä ansaitsisi tällaisen kohtelun. Nykytutkimuksen valossa vaikuttaa siltä, että tunteita esiintyy useissa selkärankaisten luokissa, kuten nisäkkäillä, linnuilla ja kaloilla. Selkärangattomilla saattaa olla itsetietoisuutta ymmärrettynä alkeellisimmaksi tuntoisuuden muodoksi, mahdollisesti muitakin tunteita. Jos lähtöeläin on tuntoinen olento, on mielekästä kysyä, miten hänen tuntoisuutensa on otettu huomioon käännöksessä. Tekstilaji asettaa rajoituksia tunteiden käsittelylle, mutta tämäkin ilmiö on mielenkiintoinen intersubjektiivisen kääntämisen kannalta. Michael W. Fox (1990, 422–423) huomauttaa, että tieteellisissä kirjoituksissa tutkitun eläimen tunnetta kuvaava sana

pannaan usein lainausmerkkeihin; lisäksi esimerkiksi kivuliaista eläinkokeista puhutaan kiertoilmauksin. Tästä seuraa hänen mukaansa eettistä sokeutta ja ymmärryksen rajoittumista. Eräs mahdollinen tutkimusaihe intersubjektivistille olisikin se, miten toislajisten subjektiivisuutta on tapana konstruoida erityyppisissä käänöksissä, kuten satukirjoissa, runoissa, pamfleteissa. Entä miten erilaiset käänösratkaisut vaikuttavat lukijaansa?

Kaikkiaan tunteiden ilmeneminen kielessä on tunnesanastoa kompleksisempi ilmiö: rakenteet, rytmi ja jopa foneemit voivat olla yhteydessä tunteisiin (ks. esim. Darwin 1872/1999, 92–93; Morton 1994, 350–360). Epäsuora tunneilmaisu on usein myös vaikuttavampaa kuin tunteiden nimeäminen. Omakohtaisesti koetut tunteet lyövät leimansa kieleen liki indeksaalisella tavalla, mutta ellei kääntäjä eläydy vahvasti lähtösubjektiin, tunteiden esittäminen käänöksessä on hallitumpaa. Vahvistaakseen ilmaisuvoimaa kääntäjä saattaa turvautua esimerkiksi ikonisiin käänöstekniikoihin, mutta joissain tilanteissa voi olla tarkoituksenmukaisempaa pyrkiä lähtösubjektin kokemuksen ulkokohtaiseen esittämiseen. Joissakin käänöksissä lähtösubjektin subjektiivisuus mitätöidään. Vaikutusvaltainen esimerkki tällaisesta käänöstekniikasta on konemetafora, mekanistisen eläinsuhteen kulmakivi.

Tätä nykyä selkärankaisten maaeläinten tunne-elämää harvemmin kiistetään, mutta käsitykset toislajisten kokemista tunteista vaihtelevat huomattavasti sen mukaan, millainen suhde ihmisillä on lähtösubjektiin. Erääksi intersubjektiviisen tutkimuksen aiheeksi sosisikin se, miten lähtöeläimen vivahteikas tunne-elämä usein yksinkertaistuu käänöksessä. Ovatko peipot tosiaan aina iloisia ja pajulinnut surumielisiä? Mitkä lähtötekstin foneettiset tekijät determinoivat tällaisia tulkintoja? Onko tulosubjektin helpompi eläytyä itselleen läheisen eläimen, kuten koiran, tunne-elämään? Kulttuuristen representaatioiden ohessa kyse on lajienvälisen empatian tutkimisesta.

Interaktantiaalisina käänöksinä voidaan tarkastella merkkejä, jotka näyttävät tunnustavan lähtötekstin tuottajan toimijuuden. Jos toisaalta käänöstutkija pitää esimerkiksi kanaa toimijana, hän voisi ryhtyä interaktantiaaliseen analyysiin, vaikka kanoja koskevissa teksteissä heidän toimijuutensa nimenomaan pyrittäisiin häivyttämään. Interaktantiaalinen kielentutkija paikantaisi tekstistä tarvitsemista, tahtomista ja tavoittelemista symboloivia sanoja, rakenteita ja tyylikeinoja, kuten huutomerkkejä – kulttuurikohtaisia pragmaattisia rakenteita unohtamatta. Myös selonteko toislajisen toiminnan tahattomista vaikutuksista soveltuisi tutkimuskohteeksi.

Interaktantiaalisen toimijaverkon rakentumiseen saattaa viitata se, että toimija alkaa tehdä samaa kuin joku toinen; esimerkiksi ihminen alkaa tavoitella koiran leluksen valitsemaa keppiä itselleen. Interaktantiaalisen tutkimuksen lähtökohtana voi olla

myös tosiasiallinen yhteys toimijoiden välillä: Miten hoitaja tulkitsee toistuvasti tapamiensa sikojen intressejä? Millaiseen lajinsisäiseen ja lajienväliseen käänno toimintaan tietyn linnun varoitushuuto johtaa metsässä? Symbolisesta näkökulmasta on olennaista tutkia kulttuurissa vallitsevia tapoja tulkitta tietyn eläimen intressejä tai tietyn käyttäytymismuodon tarkoitusta. Näyttäytyvätkö tietyt lajit vaativampina tai vaatimattomampina kuin jotkut toiset? Mihin interaktantiaalinen tulkinta perustuu?

Intermondiaalisessa valossa voidaan tutkia toisten maailmoja tulkitsevia käännoksiä sekä minkä hyvänsä käännoksen suhteita näkökulmiin, joita tutkija pitää relevantteina. Tutkimuskohteeksi voisi näin ollen soveltua esimerkiksi behavioristinen teksti, josta on tieteellisen uskottavuuden vuoksi riisuttu kaikki viittaukset eläimen kokemusmaailmaan. Tavallisimmin kielellisen ilmauksen tutkimista intermondiaalisena käännoksenä motivoivat kuitenkin puheen esittämisen konventiot ja fokalisoinnin keinot. Fokalisointiin voi liittyä persoonapronominien indeksaalista käyttöä ja lähtömaailman ikonista esittämistä. Tutkijan huomio saattaa kiinnittyä myös erilaisiin havaitsemista tai ajattelemista symboloiviin sanoihin.

Intermondiaaliset ilmiöt ovat vahvasti symbolisia: lähtömaailman ymmärtäminen on mahdollista vain tulomaailmasta käsin. Koska molemmilla osapuolilla saattaa olla indeksaalinen yhteys joihinkin reaali maailman ilmiöihin, fenomenologiset maailmat voivat lopulta alkaa muistuttaa toisiaan. Tällaista samankaltaisuutta ei kuitenkaan pysty suoraan havaitsemaan varsinkaan toislajisista puhuttaessa. Joissain tapauksissa toislajisenkin tutkimuskohteen toiminnasta voidaan päätellä, että hänellä on tiettyjä oletuksia toisten näkökulmasta tilanteeseen. Etologit ovat kehittäneet menetelmiä tällaisten oletusten tutkimiseen ei-kielellisissä viestintätilanteissa, joskin useimmiten on kysymys lajitoerien näkökulman ja intressien tulkitsemisesta (ks. esim. Dally et al. 2005; Bourjade et al. 2014).

Edellä esitin, että kääntäminen voi merkitä kuutta eri asiaa, ja havainnollistin näitä merkitysulottuvuuksia lajienvälisen kääntämisen viitekehityksessä. Merkitysjäsen nystä voisi soveltaa myös systemaattisemmin eläinsuhteiden tutkimiseen. Mitkä ulottuvuudet korostuvat tietyn tulkitsijan työssä, tietyssä tekstityypissä tai tietyllä aikakaudella? Määrääkö tulkittava eläinlaji osaltaan, mitä ulottuvuuksia lajienvälinen kääntäjä työssään painottaa? Etologisemmin suuntautuneen tutkijan olisi mahdollista soveltaa jäsen nystä myös toislajisten keskinäisen vuorovaikutuksen tutkiskeluun sekä luonnollisesti itsetutkiskeluun eläintutkijana. Retrospektiivisen analyysin ohessa merkitysjäsen nystä voikin käyttää välineenä vaikkapa oman lokkisuhteen kehittämiseen. Myös valmiista kulttuurisista aineistoista bongattuja tulkintoja kannattaa tinki nostaa esiin siinä tarkoituksessa, että ne täydentäisivät tulkintataitojamme suhteessa toislajiin

aikalaisiimme. Joskus toisaalta saatu näkökulma auttaa avaamaan silmät tietyn eläimen arvolle: lokit ovat muutakin kuin ”Hitchcockin lintuja”.

KIITOKSET

Kiitän Koneen Säätiötä lajienvälistä kääntämistä koskevan tutkimukseni rahoittamisesta, lokkeja lähtöteksteistä, loppikirjoittajia monipuolisen aineiston tuottamisesta sekä käsikirjoitusta kommentoineita henkilöitä tarkkaavaisuudesta.

KIRJALLISUUS

- Anderson, Stephen R. 2004. *Doctor Dolittle's delusion. Animals and the uniqueness of human language*. New Haven: Yale University Press.
- Bach, Richard. 1970/1972/2013. *Lokki Joonatan*. Kääntänyt Kaija Kauppi. Helsinki: Gummerus.
- Bachmann-Medick, Doris. 2009. ”Introduction. The translational turn.” *Translation Studies* 2 (1). 2–16.
- Benjamin, Walter. 1916/1977. ”Über Sprache überhaupt und über die Sprache des Menschen.” *Gesammelte Schriften* II.1. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 140–157.
- Benjamin, Walter. 1921/1972. ”Die Aufgabe des Übersetzers.” *Gesammelte Schriften* IV.1. Frankfurt am Main: Suhrkamp Verlag. 9–21.
- Berman, Antoine. 1999. *La traduction et la lettre ou l'auberge du lointain. L'ordre philosophique*. Paris: Seuil.
- Bonsdorff, Pauline von. 2007. ”Maisema toiminnan ja kuvittelun tilana.” *Maiseman kanssa kasvokkain*, toim. Yrjö Sepänmaa, Liisa Heikkilä-Palo ja Virpi Kaukio. Helsinki: Maahenki. 33–49.
- Bourjade, Marie, Adrien Meguerditchian, Audrey Maille, Florence Gaunet ja Jacques Vaclair. 2014. ”Olive baboons, Papio anubis, adjust their visual and auditory intentional gestures to the visual attention of others.” *Animal Behaviour* 87: 121–128.
- Bühler, Karl. 1934. *Sprachtheorie. Die Darstellungsfunktion des Sprache*. Jena: Gustav Fischer.
- Callon, Michel ja Bruno Latour. 1981/2006. ”Le grand Léviathan s'apprivoise-t-il ?” *Sociologie de la traduction. Textes fondateurs*, toim. Madeleine Akrich, Michel Callon ja Bruno Latour. Collection Sciences Sociales. Paris: Ecole des mines de Paris. 11–32.
- Chellappan, K. 1988. ”The paradox of transcreation.” *Literature in translation. From cul-*

- tural transference to metonymic displacement*, toim. Pramod Talgeri ja S. B. Verma. Bombay: Popular Prakashan. 159–169.
- Chesterman, Andrew ja Emma Wagner. 2002. *Can theory help translators? A dialogue between the ivory tower and the wordface. Translation Theories Explained*. Manchester – Northampton: St. Jerome Publishing.
- Cocker, Mark ja David Tipling (kuvat). 2013. *Birds and people*. London: Jonathan Cape.
- Dally, Joanna M., Nathan J. Emery ja Nicola S. Clayton. 2005. "Cache protection strategies by western scrub-jays, *Aphelocoma californica*: implications for social cognition." *Animal Behaviour* 70: 1251–1263.
- Darwin, Charles. 1872/1999. *The expression of the emotions in man and animals*. London: Fontana Press.
- Dawkins, Marian Stamp. 1983. *The current status of preference tests in the assessment of animal welfare. Farm animal housing and welfare*, toim. S. H. Baxter, M. R. Baxter ja J. A. D. MacCormack. Current topics in veterinary medicine and animal science 24. Boston: Nijhoff. 20–26.
- Dawkins, Marian Stamp. 2008. "The science of animal suffering." *Ethology* 114 (10): 937–945.
- De Ornellas, Kevin. 2007. "'Fowle Fowles'? The sacred pelican and the profane cormorant in early modern culture." *A cultural history of animals in the Renaissance*, toim. Bruce Boehrer. A cultural history of animals 3. Oxford – New York: Berg. 27–52.
- Derrida, Jacques. 1990. *Du droit à la philosophie*. Paris: Galilée.
- Derrida, Jacques. 2006. *L'animal que donc je suis*. Paris: Galilée.
- Decety, Jean ja Andrew N. Meltzoff. 2011. "Empathy, imitation, and the social brain." *Empathy. Philosophical and psychological perspectives*, toim. Amy Coplan ja Peter Goldie. Oxford: Oxford University Press. 58–81.
- Evans, Nicholas. 1995. *Hevoskuiskaaja*. Kääntänyt Hilikka Pekkanen. Helsinki: WSOY.
- Evans, Christopher S. ja Peter Marler. 1995. "Language and animal communication. Parallels and contrasts." *Comparative approaches to cognitive science*, toim. Herbert L. Roitblat ja Jean-Arcady Meyer. Cambridge, MA: MIT Press. 341–392.
- Fox, Michael W. 1990. "Sympathy, Empathy, and Understanding Animal Feelings – and Feeling for Animals." *Interpretation and explanation in the study of animal behavior. Vol. 2. Explanation, evolution, and adaptation*, toim. Marc Bekoff ja Dale Jamieson. Boulder: Westview Press. 420–434.
- Frisch, Karl von. 1973/2011. "Decoding the language of the bee." *Readings in zoosemiotics*, toim. Aleksei Turovski, Dario Martinelli ja Timo Maran. Semiotics, communication and cognition 8. Berlin – Boston: De Gruyter Mouton. 141–155.

- Grandin, Temple ja Catherine Johnson. 2005. *Animals in translation. Using the mysteries of autism to decode animal behavior*. London: Bloomsbury.
- Hague, Daryl R. 2007. "Fuzzy memories. Why narrators forget they translate for animals." *Translation & Literature* 16 (2): 178–192.
- Hartshorne, Charles. 1973/1992. *Born to sing. An interpretation and world survey of bird song*. Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press.
- Jakobson, Roman. 1959/1966. "On linguistic aspects of translation." *On translation*, toim. Reuben A. Brower. New York: Oxford University Press. 232–239.
- Jakobson, Roman. 1960. "Closing statement. Linguistics and poetics." *Style in language*, toim. Thomas A. Sebeok. Cambridge, MA: MIT Press. 350–377.
- Kemal, Yashar. 1976/1981. *Poika ja lokki*. Kääntänyt Eva Siikarla. Keltainen kirjasto. Helsinki: Tammi.
- Kokko, Yrjö. 1950. *Laulujoutsen*. Porvoo: WSOY.
- Kokko, Yrjö. 1950/1956. *Le cygne chanteur*. Kääntänyt André Froehlich. Paris: René Julliard.
- Kull, Kalevi ja Peeter Torop. 2003. "Biotranslation. Translation between Umwelten." *Translation translation. Approaches to translation studies* 21, toim. Susan Petrilli. New York: Rodopi. 315–328.
- Laaksonen, Heli. 2000/2004. *Pulu uis*. Runoja. Turku: Sammakko.
- Lotman, Juri. 1984/2005. "On the semiosphere." Kääntänyt Wilma Clark. *Sign Systems Studies* 33 (1): 205–229.
- McDowell, Michael J. 1996. "The Bakhtinian road to ecological insight." *The ecocriticism reader. Landmarks in literary ecology*, toim. Cheryll Glotfelty ja Harold Fromm. Athens, GA: The University of Georgia Press. 371–391.
- Malamud, Randy. 2007. "Introduction. Famous animals in modern culture." *A cultural history of animals in the modern age*, toim. Randy Malamud. A cultural history of animals 6. Oxford – New York: Berg. 1–26.
- Manser, Marta B. 2013. "Semantic communication in vervet monkeys and other animals." *Animal Behaviour* 86: 491–496.
- Martinelli, Dario. 2007. *Zoosemiotics. Proposals for a handbook*. Acta Semiotica Fennica XXVI. Imatra, Suomi: International Semiotics Institute.
- Merleau-Ponty, Maurice. 1945. *Phénoménologie de la perception*. Gallimard : Paris.
- Morton, Eugene S. 1994. "The biological bases of sound symbolism." *Sound symbolism*,

- toim. Leanne Hinton, Johanna Nichols ja John J. Ohala. Cambridge: Cambridge University Press. 348–365.
- Nagel, Thomas. 1974. "What is it like to be a bat?" *The Philosophical Review* 83 (4): 435–450.
- Nettle, D. et al. 2013. "Responses of chimpanzees to cues of conspecific observation." *Animal Behaviour* 86: 595–602.
- Nord, Christiane. 1997. *Translating as a purposeful activity. Functionalist approaches explained*. Translation Theories Explained. Manchester: St Jerome Publishing.
- O'Neill, John. 2006. "Who speaks for nature?" *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, toim. Yrjö Haila ja Chuck Dyke. Durham – London: Duke University Press. 261–278.
- Oyama, Susan. 2006. "Speaking of nature." *How nature speaks. The dynamics of the human ecological condition*, toim. Yrjö Haila ja Chuck Dyke. Durham – London: Duke University Press. 49–65.
- Peirce, Charles Sanders. 1931. *Collected papers. Volume I. Principles of philosophy*. Toim. Charles Hartshorne ja Paul Weiss. Cambridge: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1932. *Collected papers. Volume II. Elements of logic*. Toim. Charles Hartshorne ja Paul Weiss. Cambridge: Harvard University Press.
- Peirce, Charles Sanders. 1998. *The essential Peirce. Selected philosophical writings. Volume 2 (1893–1913)*. Toim. Peirce Edition Project. Bloomington – Indianapolis: Indiana University Press.
- Petrilli, Susan. 2003a. "Translation and semiosis. Introduction." *Translation translation*, toim. Susan Petrilli. Approaches to translation studies 21. New York: Rodopi. 17–37.
- Petrilli, Susan. 2003b. "The intersemiotic character of translation." *Translation translation*, toim. Susan Petrilli. Approaches to translation studies 21. New York: Rodopi. 41–53.
- Ponzio, Augusto. 2003. "Preface." Kääntänyt Susan Petrilli. *Translation translation*, toim. Susan Petrilli. Approaches to translation studies 21. New York: Rodopi. 13–16.
- Pratt, Mary Louise, Birgit Wagner, Ovidi Carbonell i Cortés, Andrew Chesterman ja Maria Tymoczko. 2010. "Translation Studies Forum: Cultural translation." *Translation Studies* 3 (1): 94–110.
- Prince-Hughes, Dawn. 2004/2006. *Gorillan kosketus. Matkani läpi autismin*. Kääntänyt Kari Schultz. Helsinki: Basam Books.
- Pym, Anthony et al. 2012. *The status of the translation profession in the European Union. Final report*. European Commission. Saatavilla verkossa: http://ec.europa.eu/dgs/translation/publications/studies/translation_profession_en.pdf
- Quine, Willard Van Orman. 1960/1999. *Word and object*. Cambridge, MA: MIT Press.

- Reiß, Katharina. 1971. *Möglichkeiten und Grenzen der Übersetzungskritik. Kategorien und Kriterien für eine sachgerechte Beurteilung von Übersetzungen*. Hueber Hochschulreihe 12. Munich: Max Hueber Verlag.
- Salwiczek, Lucie H. ja Wolfgang Wickler. 2004. "Birdsong. An evolutionary parallel to human language." *Semiotica* 151: 163–182.
- Schleiermacher, Friedrich. 1813/2007. "Eri kääntämismetodeista." Kääntänyt Maija Ollikainen. *Kääntökirja. Kirjoituksia kääntämisen filosofiasta*, toim. Tapani Kilpeläinen. niin & näin -lehden kirjasarja. Tampere: Eurooppalaisen filosofian seura. 7–36.
- Sebeok, Thomas A. 1972. *Perspectives in zoosemiotics*. Janua Linguarum, Series Minor. La Hague – Paris: Mouton. 122.
- Sebeok, Thomas A. 1986. *I think I am a verb. More contributions to the doctrine of signs*. Topics in contemporary semiotics. New York: Plenum Press.
- Shuttleworth, Mark ja Moira Cowie. 1997. *Dictionary of translation studies*. Manchester: St Jerome Publishing.
- Snell-Hornby, Mary. 2006. *The turns of translation studies. New paradigms or shifting viewpoints?* Benjamins Translation Library 66. Amsterdam – Philadelphia: John Benjamins Publishing Company.
- Stecconi, Ubaldo. 2004. "A map of semiotics for translations studies." *Similarity and difference in translation. Proceedings of the international conference on similarity and translation*, toim. Stefano Arduini ja Robert Hodgson. Rimini: Guaraldi. 153–168.
- Strum, Shirley ja Bruno Latour. 1987/2006. "Redéfinir le lien social : des babouins aux humains." *Sociologie de la traduction. Textes fondateurs*, toim. Madeleine Akrich, Michel Callon ja Bruno Latour. Collection Sciences Sociales. Paris: Ecole des mines de Paris. 71–86.
- Tsur, Reuven. 2001. "Onomatopoeia. Cuckoo-language and tick-tocking. The constraints of semiotic systems." *The Cognitive Poetics Project*. Muutettu viimeisen kerran 28.5.2001. http://www.tau.ac.il/~tsurxx/Cuckoo_onomatopoeia.html.
- Uexküll, Jakob von. 1936/2001. "An introduction to Umwelt." Kääntänyt Gösta Brunow. *Semiotica* 134 (1): 107–110.
- Vermeer, Hans. 1989/2000/2004. "Skopos and commission in translational act." *The translation studies reader*, toinen painos, toim. Lawrence Venuti. New York – London: Routledge. 227–238.
- Wischner, Diane, Nicole Kemper ja Joachim Krieter. 2009. "Nest-building behaviour in sows and consequences for pig husbandry." *Livestock Science* 124 (1–3): 1–8.
- Wright, Crispin. 1997. "The indeterminacy of translation." *A companion to the philosophy of language*, toim. Bob Hale ja Crispin Wright. Blackwell Companions to Philosophy. Oxford: Blackwell Publishers Ltd. 397–426.